

HAKİKATİ BELGELEMEK

Louis Bickford, Patricia Karam,
Hassan Mneimneh ve Patrick Pierce

Guatemala Ulusal Polis Arşivi Çalışanları. Benetech

Bu belgenin orijinali **Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi** (International Center for Transitional Justice, ICTJ) tarafından hazırlanmıştır. Metnin çevirisi **Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları** adına **Hilal Alkan** tarafından yapılmıştır.

ICTJ, ülkelere geçmişlerinde yaşanmış toplu vahşet ve insan hakları ihlalleri ile ilgili hesap verebilmeleri konusunda destek olan bir kuruluştur. Merkez, baskıcı yönetimlerden veya silahlı çatışmalardan yeni çıkmış toplumlarda veya geçmiş adaletsizliklerin ya da sistematik kötü muamelelerin henüz çözüme kavuşturulmamış olduğu yerleşik demokrasilerde faaliyet gösterir.

İçindekiler

I- Giriş	3
A- Belgeleme Grubu (DAG) ve Bu Raporun Amacı	3
B- Geçiş Dönemi Adaletini Anlamak	5
C- Hikayeyi Anlatmak: Belgeler Nelerdir?	6
1. Tanıklıklar ve Sesler	6
2. Resmi Kayıtlar	6
3. Resmi Olmayan Kayıtlar ve Maddi Kanıtlar	7
4. Analiz ve Yaratılan Belgeler	7
II- ZORLUKLAR VE ORTAK TEMALAR	9
A. Stratejik ve Teknik Zorluklar	9
B. Belgeleme Çalışmalarındaki Ortak Temalar	9
1. Etik	9
2. Siyaset	10
3. Güvenlik	11
4. Yöntem	12
5. Birlikte Çalışmak	13
6. Önyargılar	15
III-BELGELERİN KULLANIMI	17
A. Kullanım	17
1. Hukuki Talepler	17
2. Şahsi Bilgilenme	18
3. Ulusal söylemi etkilemek	19
4. Hafıza	20
5. Tedbirli Olmak	20
B. Belge Toplamak	21
1. Belge Toplama Kriterleri	21
2. Mülkiyet	23
3. Acıyı tazelemek	23
C. Belgelerin Analizi	23
1. Kalıpların fark edilmesi	23
D. Belgelerin Yönetimi ve Saklanması	26
1. Gizlilik	26
2. Toplanan Kayıtların Bütünlüğü ve Sıhhati	26
3. Teknik Konular	27
4. Belgeleri Elde Bulundurma	28
5. Yıpranma ve Kirlenme	29
IV- SÖZLÜ TARİH	31
1. Sözlü Tarih Yöntemi	32
2. Sözlü Tarih Mülakatı	33
3. Görüşmelerin Deşifresi ve Arşivlenmesi	33
4. Çatışma Sonrası Topluluklarında Sözlü Tarih Yönteminin Yaratabileceği Sorunlar	34
V- ADLİ ANTROPOLOJİ	36
VI- SONUÇ	38
Ek: DAG Üyeleri	39

I- GİRİŞ

Robert Jackson, 1945 yılında Nürnberg Davası kapsamında Nazi liderlerini insanlığa karşı işlenen suçlardan yargılama hazırlığındayken önemli bir karar verdi. Mahkeme belgelenebilen kanıtlara dayanacaktı. Bu karar şu anda kulağa çok basit geliyor. Zaten toplu vahşet durumlarında hukuki gerçeklik başka türlü nasıl tesis edilebilir ki? Halbuki Jackson'ın kararı son derece tartışmalıydı. Pek çokları soykırımdan kurtulanların ve tanıkların sözlü ifadelerinin Nazileri adaletin huzuruna getirmekte yeterli olacağını iddia ediyordu. Onlara göre belgelere ulaşmak hem çok zordu hem de bu zahmete değmezdi.¹

Çağdaş insan hakları hareketi de, daha ilk günlerinden itibaren, Jackson gibi her çeşidinden belgelere itimat etmeyi seçmiştir. Zira, belgelere dayalı kanıtlar sadece insan hakları ihlalinde bulunanlara karşı açılan davalarda değil, mağdurların doğru bir tarih anlatısı, dolayısıyla da baskıcı geçmişe dair bir gerçeklik oluşturmalarında da kilit öneme sahiptir. Belgelere dayalı kanıtlar otoriter rejimlerin veya çatışmaların ardından kimlerin tazminat alacağını belirlemek için de gereklidir.

Geçtiğimiz on yıllarda, bu saydığımız faydaların yanı sıra, açık ve adil toplumlar kurma yolunda belgeleri nasıl kullanabileceğimize dair de çok şey öğrendik. Bu kapsamdaki önemli gelişmelerin arasında hakikat komisyonlarının kurulması; tarihin demokratikleştirilmesi ve mağdurlar ile baskı görenlerin hikayelerine gittikçe daha çok kulak kabartılması; geçmişe dair daha zengin ve geniş anlatılar elde etmek için

¹ Bakınız Joseph E. Persico, Nuremberg: Infamy on Trial (New York: Penguin, 1994) özellikle sayfa 42-43 ve 108.

sözlü tarih yönteminin gittikçe daha meşru bir şekilde kullanılması; ve dünya çapında pek çok demokrasi ve insan hakları STK'sının hakları savunmak için belge toplamalarını sayabiliriz. Sözün özü, belgeler bize daha adil bir gelecek inşa etme yolunda geçmişle yüzleşmemiz ve olanları anlamamız için yardımcı olabilirler.

Belgeler derken resmi makamlar tarafından yaratılmış, sararmış ve yıpranmış kağıtlardan fazlasını kastediyoruz. Ses ve video kayıtları; hapisanelerde yazılmış ve iyi niyetli gardiyanlarca dışarıya sızdırılmış mektuplar; günü gününe tutulan mahkeme kayıtları; faillerin itiraf kasetleri; köşe yazıları; broşürler, posterler ve teksirle çoğaltılmış yazılar gibi kısa ömürlü kayıtlar; terfi, işten çıkarma ve şikayet kayıtları; yerel bürokratlar tarafından üretilmiş belgeler ve tabii ki zarar görmüş ve buna şahit olmuş olanların yazılı ve sözlü tanıklıkları geçerli belgeler olarak sayılabilir.

Tarihsel hafızanın inşası yolunda ve suçların cezasız kalmasına karşı olarak yürütülen mücadelenin kalbinde işte bu maddi kanıtlar yatmaktadır.

A- Belgeleme Grubu (DAG) ve Bu Raporun Amacı²

Bu rapor DAG çatısı altında bir araya gelmiş olan altı farklı sivil toplum kuruluşunun deneyimlerine

² Belgeleme Grubu (Documentation Affinity Group, DAG) dünya çapında insan hakları ihlallerini belgeleyen yerel grupların stratejik ve teknik sorunlarını çözmeye yönelik olarak fikir, bilgi ve yöntem alışverişi yapmaları amacıyla 2005 yılında kurulmuş olan bir örgüt ağıdır.

dayanmaktadır.³ DAG üyeleri: Kamboçya Belgeme Merkezi (DC-Cam), Guatemala Adli Antropoloji Vakfı (FAFG), Burma İnsan Hakları Eğitim Enstitüsü (HREIB), Belgrad merkezli İnsani Hukuk Merkezi (HLC), Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (ICTJ) ve Irak Hafıza Vakfı (MF). (DAG üyeleri hakkında detaylı bilgileri ekte bulabilirsiniz.)⁴

Bu yayının amacı, fikir alışverişine ve karşılıklı öğrenmeye dayanan işbirliğimiz esnasında ulaştığımız kimi sonuçları sizlerle paylaşmaktır. Hedefimiz ise bizimkilere benzer sorunlar ve engellerle karşılaşan organizasyonlara faydalı olabilecek bilgileri ve fikirleri paylaşmak olarak özetlenebilir. Kısacası, bu rapor, gerçeğin tesis edilmesi, demokratik ve adil toplumların inşası yolunda suçların cezasız kalmasına karşı verdiğimiz mücadele için yaptığımız belgeleme çalışmalarında geliştirdiğimiz en iyi uygulamaları anlatmaktadır.

DAG, 2005-2006 yıllarında 18 ay boyunca, karşılıklı olarak birbirimizden öğrenebildiğimiz, çalışmalarımızda nasıl daha etkili olabileceğimizi tartıştığımız ve belge toplama, kullanma ve saklama konusunda yöntemler geliştirdiğimiz toplantılar düzenledi. Böyle bir işbirliğinin çalıştığımız ülkelerde daha güçlü insan hakları rejimleri kurulması ve demokratik kültürün güçlenmesine yönelik bireysel ve kurumsal becerilerimizi geliştireceğine inanıyorduk. Afganistan'dan İnsan Hakları Komisyonu, ABD'den Benetech İnsan Hakları Komisyonu ve Human Rights First, Guatemala'dan CIRMA- Centro de Investigaciones Regionales de

3 Bu proje Amerika Birleşik Devletleri Barış Enstitüsü ve Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı tarafından finanse edilmiş ve Heinrich Böll Vakfı tarafından da desteklenmiştir.

4 HREIB Burma'da on örgütün üye olduğu İnsan Hakları Belgeleme Ağı (ND-Burma)'nın başkanlığını yürütmektedir. Bu nedenle, raporda tüm organizasyonlardan topluca HREIB olarak bahsedilecektir.

Mesoamerica ve Irak'tan pek çok sivil toplum kuruluşu ve insan hakları örgütü Kürdistan'ın Süleymaniye şehrinde yaptığımız toplantıya katıldı.

Kamboçya'da bir araya gelen DAG üyeleri. Patrick Pierce.

Birbirimizin güçlü ve zayıf yönlerinden dersler çıkarmaya çalıştık. Çünkü hepimiz temelde suçların cezasız kalmaması için belgeleri kullanmaya dair benzer bir inancı ve deneyimi paylaşıyorduk; yani bazı sorunları derinlemesine tartışabileceğimiz orta bir zeminde buluşuyorduk. Ancak aynı zamanda birbirimizden çok farklı olduğumuz için taze ve yenilikçi fikirler duyma şansımız da oldu.

Bu bir rehber kitap ya da elkitabı değil. Belgeleme projelerinde izlenmesi gereken yol hakkında evrensel kaideler geliştirmeye çalışmıyoruz. Yine de bu konu hakkındaki düşüncelerimizin benzer çabalar için hazırlık yapan veya halihazırda harekete geçmiş olanlara faydalı olmasını umuyoruz.

DAG üyelerinin temsil ettiği geniş yelpaze sayesinde bu rapor, birbirinden çok farklı örgütlere faydalı olacaktır. Ancak rapor, insan hakları ihlalleri konusunda bilgi toplayan belgeleme projelerine; eski liderleri yargı önüne çıkarmak için malzeme biriktiren STK'lara; araştırmaları, yöntemleri ve belge koleksiyonları ile yakın tarih konusunda uzmanlaşmış gruplara; yerel ortakları ile deneyimlerini paylaşmak isteyen uluslararası veya ulusal organizasyonlara; amaçlarına ulaşmak için

belgelere ihtiyaç duyan örgütlere; geçmiş rejimlere ait kıymetli dokümanları ellerinde bulunduran STK'lara ve geçmişle hesaplaşmak için belge üretmeye, kullanmaya, paylaşmaya, yaygınlaştırmaya veya korumaya ilgi duyan kuruluşlara özellikle yararlı olacaktır.

Rapor boyunca karşınıza çıkacak olan koyu renkle yazılmış kısımlar birbirimizden öğrendiğimiz dersleri, geliştirdiğimiz iyi uygulamaları ve tartışmalarımızda ortaya çıkan faydalı önerileri içermektedir.

B- Geçiş Dönemi Adaletini Anlamak

Geçiş dönemi adaleti kavramı geçtiğimiz yıllar içerisinde geçmişteki insan hakları ihlalleri ve toplu kıyımlarla yüzleşmeyi sağlayan kapsamlı bir çerçeveye dönüştü.⁵ Son yirmi yılda pek çok toplum baskıcı rejimlerden ve iç savaştan kurtulup iktidarın resmi olarak el değiştirmesini ya da bir çatışmanın sonlandırılmasını esas alan bir geçiş dönemine girdi.

Geçmişle yüzleşmenin ve toplu kıyımlarla hesaplaşmanın çok sayıda yolu bulunmaktadır. Birbirlerinden farklı yollara başvuran insan hakları ve demokrasi aktivistleri, failleri yargı önüne çıkarmayı, gerçeği arayan mekanizmalar kurmayı, mağdurlara tazminat ödenmesini, kurumlarda reform yapmayı, anıtlar ve müzeler inşa etmeyi hedefleyebilirler. Amaç bunlardan hangisi olursa olsun, belgeleme çalışması yapan gruplar, insan hakları ihlallerine dair delillerin muhafaza edilmesi, siyasi iradenin adaletin tesisi konusunda teşvik edilmesi, insanların kendi tarihlerini hatırlamaları ve uzlaşmayı mümkün kılacak araçların yaratılmasını sağladıkları için kritik öneme sahiptirler.

5 Daha detaylı bir tanım için bakınız: <http://www.ictj.org/static/TJApproaches/WhatIsTJ/macmi llan.TJ.eng.pdf>

Belgeleme çalışmaları insan hakları savunuculuğunun hayati bir parçasıdır ve genellikle geçiş dönemi adaletini sağlamaya yönelik araçların etkin ve adil bir şekilde kullanılacağına habercisidir. Belge toplayan STKlar, yakın zamanda dönüşüm geçirmiş olan ülkelerde yargılamaların ve hakikati arama girişimlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunların arasında Arjantin, Doğu Timor, Fas ve Güney Afrika'daki hakikat komisyonlarını ve Kamboçya, Guatemala, Kuzey İrlanda ve güney ABD'de siviller tarafından hayata geçirilen gerçeği arama girişimlerini sayabiliriz.⁶

Bunların aksine, demokrasiye geçişin ancak uzak bir gelecekte öngörülebildiği toplumlarda belgeleme çalışmaları insanların bu dönüşüme hazırlanmalarını sağlar. Geçmişle yüzleşmeye yönelik siyasi iradenin henüz ham olduğu durumlarda STK'lar ve diğer örgütler, dönüşümün koşullarını hazırlamak veya faillerin hesap vermelerini sağlayacak yaptırımları geliştirmek için çalışırlar. Örneğin otoriter liderlerin hala iktidarda olduğu Burma gibi ülkelerde, kırılğan demokrasilerin her an etnik ayrışmaların ve nefretin tehdidi altında bulunduğu Balkanlarda ve çatışmaların sürdüğü Afganistan ve Irak'ta geçiş dönemi adaletini sağlama çalışmaları ancak hazırlık düzeyindedir. Bu raporun da odağını oluşturan bu ve bunlar gibi durumlarda STK'lar, insan hakları aktivistleri ve demokrasi savunucuları, geçmişle hesaplaşacak siyasi iradeyi yaratmak için fırtınalı ve değişken bir sosyal iklimde yollarını bulmak ve karşılıklarına çıkacak her türlü siyasi fırsatı değerlendirebilecek araçları geliştirmek zorundadırlar. STK'lar işte bu engellerle mücadele etmek için belgelerin toplanması

6 Örnek olarak bakınız: "Truth Commissions and NGOs: The Essential Relationship, The 'Fratel Guidelines' for NGOs Engaging with Truth Commissions" (ICTJ, April 2004) ve Louis Bickford, "Unofficial Truth Projects", *Human Rights Quarterly* 29, no.4 (November 2007) 994-1035.

ve muhafazası ile ilgili stratejiler geliştirirler.

C- Hikayeyi Anlatmak: Belgeler Nelerdir?

Biz çalışmalarımızda en çok hikayelerin anlatılmasıyla ilgileniyoruz.⁷ Belge topluyoruz, çünkü bu belgelerin geçmişin farklı şekillerde anlatılabilmesine katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Geçmiş insan hakları ihlallerinin, katliamların, soykırımın ve insanlığa karşı işlenen suçların hikayelerini anlatmak istiyoruz. Bu hikayeleri anlatmak istiyoruz çünkü önemliler.

Başka başka bağlamlarda hikayelerimiz de farklı oluyor; mahkeme salonlarında, hakikat komisyonlarında, resmi dairelerde, mahallelerde, ulusal ve uluslararası medyada farklı dillerle konuşuyoruz. Ancak hangi bağlamda olursa olsun hikayelerimizin mümkün olduğunca doğru olmasını ve yaşananlardan doğrudan etkilenmiş olanların deneyimlerini yansıtmalarını amaçlıyoruz. Başroldekileri, olan olayları ve neden yaşadıklarını bilmek istiyoruz. Korkunç şeylerin yaşandığı durumlarda birilerinin sorumlu olup olmadığını bulmak ve eğer sorumlular varsa hesap vermelerini sağlamak istiyoruz. Bunların yanında, derin ve belki de cevaplanamaz soruları biraz da olsa aydınlatmak istiyoruz. Örneğin toplu kıyımlara bakarak vatandaşlar, cemaatler ya da en temelde insanlar olarak bunların yaşanmasına nasıl fırsat verdiğimizizi ve bir daha yaşanmalarına engel olmak için neler yapabileceğimizi anlamak istiyoruz.

Bu hikayeleri mümkün olduğunca tam ve hakkaniyetli bir şekilde anlatabilmek için dört ayrı bileşene ihtiyacımız var:⁸

1. Tanıklıklar ve Sesler

Bütün çalışmalarımızda anlamaya çalıştığımız olaylar hakkında mağdurlar, tanıklar ve olayların diğer kahramanları tarafından anlatılmış hikayeleri dinlemenin önemine vurgu yapıyoruz. DAG üyelerinden pek çoğunun, özellikle de Sırbistan'daki HLC ve HREIB/ND-Burma'nın halihazırda yürüttükleri sözlü tarih programları var. MF gibi gruplar ise şiddetten etkilenenler arasından seçilen temsili sayıda insanın hikayelerini videoya kaydediyorlar. ICTJ de ondan fazla ülkede insan hakları davaları ve resmi hakikat komisyonlarına yakından katkı sağlıyor. Tüm bu faaliyetler mağdurların hikayelerini anlatacakları ve toplumun geri kalanı tarafından seslerinin duyulacağı bir ortam yaratıyor. FAFG mağdurlarla yakın ilişkiler kurarak mezarların açılması ve kalıntıların teşhis edilmesiyle ilgili ihtiyaçlarını ve isteklerini öğrenmeye çalışıyor. Daha da önemlisi FAFG, mağdurların seslerini araştırma yönteminin en kıymetli parçası sayıyor.

Mağdurların sesleri, velev ki kağıda yazılmış ya da görüntülü/sesli olarak kaydedilmiş olsunlar, geçmiş insan hakları ihlallerine ve vahşetlere dair anlatılacak hikayelerin ve uzun vadede “bir daha asla!” idealini gerçekleştirmek için yapılacak her çalışmanın en önemli kısmını oluşturuyor. İşte bu nedenle birbirinden farklı tanıkların muhtelif seslerini adil, hatasız, güvenli ve kapsamlı bir şekilde kayda almak tüm DAG üyelerinin en çok önemsendiği konulardan biri.

2. Resmi Kayıtlar

7 Bakınız: Leigh Payne, Ksenija Bilbija, Jo Ellen Fair ve Cynthia E. Milton (ed) The Art of Truth-Telling about Authoritarian Rule (Madison, WI: University of Wisconsin Press, 2005) içinde Harold Scheub, “Now for a Story” (10-16) ve Ksenija Bilbija, “Story is History is Story” (112-118).

8 Bu ve benzer kategorileri düşünmenin farklı yolları var. Üyelerimizden biri olan Irak Hafıza Vakfı'nın kullandığı kategoriler: Tanıklıklar, Belgeler ve Objeler.

DAG üyeleri olarak bir yandan da resmi kayıtları topluyor ya da bu kayıtları toplayan kurumlarla işbirliği yapıyoruz. Örneğin, geçtiğimiz yıllarda Guatemala insan hakları arabulucusu, Guatemala Ulusal Polis Teşkilatı Arşivi'nin statüsü ve istikbali konusunda DAG'a fikir danıştı. Sonuç olarak DAG üyeleri Ulusal Polis Teşkilatı Arşivi'ni Kurtarma Projesi Uluslararası Danışma Konseyi'ne davet edildiler.

Kimi durumlarda, resmi belgeleri toplamak DAG üyelerinin faaliyetlerinin arkasındaki itici güç olabiliyor. Örneğin Irak Hafıza Vakfı, Baas Partisi'ne ait 11 milyon sayfalık belgeye ve 1968-2002 arasındaki dönemi anlatan 1000 saatlik video kaydına sahip. Benzer bir şekilde, DC-Cam'in sahip olduğu ve şu anda 600 bin sayfaya ulaşmış olan Kızıl Kmer dokümanları, imza kampanyaları ve hayatta kalanlarla yapılan görüşmelerin dökümleri, Kızıl Kmer liderlerinin Kamboçya İstisnai Durumlar Mahkemesi'ndeki yargılanma sürecine hayati bir katkı sağlıyor. Bunun yanında Tuol Sleng hapisanesinde sıraya geçmiş idamlarını bekleyen tutukluların fotoğrafları ziyaretçileri duygusal olarak etkilemenin ötesinde yasal deliller olarak da iş görüyor ve tarihsel hafızaya kaynaklık ediyor.

Resmi kayıtlar zaman zaman umulmadık yerlerde de ortaya çıkabiliyor. Guatemala'daki toplantımız esnasında Ulusal Polis Arşivi'nin on yıl boyunca gizlice saklandığı terk edilmiş bir fabrikayı ziyaret ettik. FAFG bu fabrikada bulunan inanılmaz miktardaki belgenin gözden geçirilmesinde rol oynarken el koyulmuş olan çalışma izinlerine ve sürücü belgelerine rastgeldi. Şu anda bu belgeler devlet yetkililerine yöneltilen cinayet ve ortadan kaybetme suçlamalarını desteklemek için kullanılıyor.

HLC, elindeki belgeleri daha çok adli kovuşturmalarda kullanıyor. Ancak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi de duruşmalarda kullanılan çok sayıda

resmi belgeyi elinde bulunduruyor. Bu nedenle HLC, Lahey'deki kullanımları sona erdiğinde belgelerin nerede ve nasıl saklanacağı konusunda mahkemeye kapsamlı tartışmalar yürütüyor.

3. Resmi Olmayan Kayıtlar ve Maddi Kanıtlar

Mağdurların, tanıkların (ve nadiren de olsa faillerin) sesleri ile geçmiş rejim tarafından bırakılmış resmi kayıtların yanında maddi kanıtlar da toplu kıyımların belgelenmesinde yararlanılan önemli kaynaklar arasında sayılabilir. HLC'nin ele geçirdiği en etkileyici belgelerden biri Sırp ölüm timi Akrepler'in Bosna'da genç Müslüman erkekleri alınlarından vurduklarını gösteren bir video kasetti. FAFG'nin temel belgeleme aracı ise gizli mezarlara gömülmüş mağdurların kemikleri. FAFG, özenle yapılmış bilimsel analizler ve adli antropolojinin yöntemlerinin birleşimiyle maddi kanıtları, yani kemikleri, mağdurların kıyafetlerini ve diğer eşyalarını, belgeleme çalışmalarının merkezine oturtmayı başardı.

4. Analiz ve Yaratılan Belgeler

DAG üyeleri olarak olayları araştırmak için hem belge topluyor hem de belge yaratıyoruz. Örneğin, geçmişte kayıpların ailelerini temsil eden Şilili avukatlar birincil kaynaklara dayanarak çok sayıda ihzar emri çıkartmışlardı. Bu ihzar emirlerinden oluşan geniş koleksiyon şu anda Vicaria de la Solidaridad Belgeleme Merkezi'nde bulunuyor ve ceza davalarında kullanılıyor.⁹ HREIB/ND-Burma, Burma'da meydana gelen insan hakları ihlallerini araştırıyor ve Martus veritabanını kullanarak günün birinde mahkemelerde ve hakikat komisyonlarında kullanılacak kayıtları oluşturuyor. ICTJ ise

9 Bakınız: Louis Bickford "The Archival Imperative: Human Rights and Historical Memory in Latin America's Southern Cone", *Human Rights Quarterly* 21, no. 4 (1999).

Gana, Liberya, Fas, Peru, Sierra Leone ve Doğu Timorlu STK'larla birlikte çalışarak faaliyet göstermekte olan hakikat komisyonları için belgeler oluşturuyor. Irak Hafıza Vakfı da elinde bulunan birincil kaynaklarla ilgili özetler hazırlıyor ki böylesi açıklama notlarını orijinal belgeleri destekleyen yaratılmış belgeler olarak düşünmek mümkün.

II- ZORLUKLAR VE ORTAK TEMALAR

Belgeleme projeleri geçmişe dair hikayeler anlatmaya katkı sağlarken devasa zorluklarla karşılaşılır. DAG'ın amaçlarından biri de, teknik ve stratejik olmak üzere ikiye ayrabileceğimiz bu zorlukları anlatıp tartışabileceğimiz bir platform oluşturmak. Rapor boyunca bu zorluklar üzerinde duracağız ve her birinin üstesinden nasıl gelinebileceğine dair kimi düşüncelerimizi paylaşacağız.

A. Stratejik ve Teknik Zorluklar

Belgeleme projeleri misyonlarına, amaçlarına ve topyekün varlıklarına yönelik bir kısım stratejik zorluklarla karşılaşılır. Bunlardan bazıları:

Bir belge toplama ve ayıklama stratejisi belirleme: Hangi belgelere öncelik verileceği ve bunun nedenleri ne kendiliğinden ortaya çıkar ne de herkes için barizdir. Bu konunun uzun vadeli hedefler çerçevesinde tartışılması gerekir. Örneğin, hedef gelecekte yapılacak yargılamalara katkı sağlamaksa, yasal delil olarak kullanılacak belgelere öncelik verilmelidir. Eğer hedef gelecekte bir hakikat komisyonu kurulmasıysa, daha geniş bir sosyal deneyime odaklanan belgeler toplanmalıdır.

Ortaklıklar: Ne tip ortaklıklar manalı olacaktır? Kütüphanelerle mi, insan hakları örgütleriyle mi yoksa uluslararası organizasyonlarla mı çalışmak daha faydalıdır?

Finansman sağlama: Belgeleme merkezleri çalışmaları için nasıl kaynak yaratabilirler? Finansman sağlama stratejileri hedeflerle ve ortaklık stratejileriyle nasıl örtüştürülebilir?

Belgeleme projeleri bunların yanında bir de çok sayıda teknik zorlukla karşılaşılır. Örneğin,

- Malzemeleri tanımak, toplamak ve kataloglamak,
- Malzemeleri düzenlemek ve muhafaza etmek (Hangi veritabanı programının kullanılacağına karar vermek),
- Çalışmaları aksatmamak için güvenlik önlemlerini en üst düzeye çıkarmak,
- Dijital ortamları en üretken şekilde kullanmak,
- Belgeleri elde bulundurma hakkı ve mülkiyet gibi yasal meselelerle uğraşmak,
- Uzun vadeli koruma planları yapmak,
- Belgelerin doğru kişilerin erişimine açık olmasını sağlamak.

B. Belgeleme Çalışmalarındaki Ortak Temalar

1. Etik

Dünyanın her tarafındaki belgeleme projeleri, ileriki sayfalarda da görüleceği gibi, siyasi olarak yüklü ve kaotik ortamlarda faaliyet gösterirler. Hukukun, saydam kurumların ve demokratik değerlerin hüküm sürmediği bu ortamlarda belgeleme projeleri de zor kararlarla karşı karşıya kalırlar. Örneğin HREIB/ND-Burma, elindeki belgelerde bulunan bilgilerin insanların hayatlarını tehlikeye atabileceğini hep akılda tutmak ve halen Burma'da ikamet eden bilgi kaynakları tanıklıkta bulunmak için muazzam riskler aldıkları için bu bilgileri özenle muhafaza etmek durumunda.

Biz belgeleme projelerindeki temel prensibin hiç zarar vermemek ve adaletsizliğe neden olmamak şeklinde özetlenebileceğini düşünüyoruz. Bu kural özellikle mağdurlar, tanıklar ve hikayelerini anlatmak için kendilerini riske atanlar olmak üzere herkes için geçerli olmalı.

***Zarar verme, adaletsizliğe yol açma:
Belgeleme projeleri, yaptıkları çalışmalar***

nedeniyle hiç kimsenin zarar görmemesi için her türlü önlemi almak mecburiyetindedirler.

Belgeleme çalışmaları esnasında başka türlü ahlaki zorluklarla da karşılaşırız. Örneğin MF, Irak'taki çatışma ortamında yağmacılar tarafından talan edilmiş, son derece değerli Baas Partisi belgelerini satın alma şansını yakaladı. Ancak ahlaki nedenlerle belgeleri almamayı seçtiler. MF, daha sonra aynı belgelere görece ahlaki bir yolla erişme şansını yakaladı: Sadece belgelerin güvenli bir alana nakliyesi için kamyon başına 100\$ olacak şekilde bir ödeme yaptılar. MF'nin ödediği bu miktar her ne kadar ilk başta istenenin çok altında olsa da nakliye masrafından da fazlaydı.

Toplantılarımızda bu ve benzeri ahlaki ikilemleri derinlemesine tartıştık ve belgeleme çalışmaları esnasında ahlaki zorluklarla karşılaşmanın kaçınılmaz olduğu gerçeğini kabul ettik. Yine de, her projenin bu durumla başetmek için kendi etik rehberini oluşturması gerektiğini düşünüyoruz.

Belgeleme projeleri, daha başlangıç aşamasındayken tüm çalışmalarında kendilerine yol gösterecek bir etik beyanı hazırlamalı ve davranış kurallarını belirlemelidirler.

Böyle bir beyan söylenmemiş olanları açıklığa kavuşturur, insanlara nasıl davranılacağına ve sözlü tanıklıklar, resmi kayıtlar ve maddi kanıtlardan oluşan belgeler karşısında nasıl tutum alınacağına dair organizasyonun içinde fikir birliği oluşmasını sağlar. Dahası, etik kuralları ve olması gereken davranışları resmiyete dökmek, organizasyonun ahlaki değerlerinin muhafaza edilmesini ve kurum hafızasının korunmasını sağlar.

Etik beyanları, duruma uygun olarak çok genel veya çok spesifik olabilirler. Bağdat'ta eline yeni geçen bir kısım belgeyi incelemek üzere bir takım

kurmakta olan MF, takım üyeleri tarafından derinlemesine tartışılan ve uymaları gereken temel standardı oluşturduğu konusunda herkesin hemfikir olduğu kısa ve öz bir etik beyanı hazırladı. Beyan, belgelerde ismi geçen kişilerden birine, ekip üyelerine veya belgenin kendisine zarar gelmesi ihtimali olduğunda hiçbir faaliyette bulunulmamasını öngörüyordu.

2.Siyaset

Belge toplama işinin kendisi siyasi bir eylemdir ve daha geniş siyasi bağlamda bir yerlere oturur. DAG üyesi kuruluşlar da bu kaideden bağımsız değiller. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, DC-Cam Kızıl Kmerler tarafından yapılan soykırımla ilgili belgeler topluyor. Kuruluş, her ne kadar rejimin yaptığı faydalı faaliyetler de dahil olmak üzere genel bağlamdan haberdar olsa da Kızıl Kmerlerin Kamboçya medeniyetine yapıları katkılara dair bilgilerle veya rejimin herhangi bir erdemini methetmekle ilgilenmiyor. HREIB/ND-Burma da askeri cunta tarafından inşa edilmiş yeni bir köprüyü takdir etmekte aynı derecede isteksiz davranıyor. ICTJ ise insan hakları ve demokrasi örgütleriyle çalışmayı tercih ediyor ve baskıcı rejimlerden gelebilecek teknik destek isteklerine sıcak bakmıyor. Tüm bunlar STK'ların yapmaları beklenen anlamlı tercihlerdir. Bizce önemli olan, bu kararlar hakkında güvenlik şartları izin verdiği ölçüde şeffaf olmaktır.

Hedefleriniz hakkında şeffaf olun: Belgeleme projeleri hangi amaca ulaşmak istedikleri konusunda açık ve dürüst olmalıdırlar. Bu nedenle, ne yaptıklarını ve neden yaptıklarını, yazışmalarında, kamuoyu açıklamalarında, web sitelerinde ve tanıtım malzemelerinde açıklamaları gereklidir.

Ulusal bağlam siyasi kaygılarla şekillenmiş olsa da, bağışçıların ve her türlü organizasyonun da kendi siyasi temayülleri

ve hedefleri vardır. Bu nedenle belgeleme projelerinin tarafsız ve profesyonel olarak görülmek için çabalamaları şarttır. Tarafsız gözükmeye çabasının gerektirdiği siyasi dengeleme hareketlerinin zorluğundan haberdarız ve biliyoruz ki siyasi kaygıları bir kenara koymak bazen hiçbir şekilde mümkün olmayabilir. Yine de dürüst ve profesyonel davranarak bu hedeflere yaklaşabiliriz. Kısaca:

Nesnelliğini göster: Belgeleme projeleri tarafsız ve nesnel olarak görülmekten ve yüksek mesleki standartlara sahip olmaktan her zaman karlı çıkacaklardır. Profesyonellik fazlaca siyasi olduğunuz iddiasıyla yapılan suçlamalara karşı en iyi savunmadır.

Geniş anlamda siyasi bir başka mesele de belgeleme çalışmasının kapsayacağı zaman aralığına karar verilmesidir. Örneğin, MF Irak'ta sadece 1968-2003 yılları arasındaki baskıcı döneme odaklanıyor. MF'nin çalışmaları yaratılmış olan trajedinin derinliğine ve kapsamına rağmen, rejimin devrilmesinden sonraki travmatik olayları kapsamıyor. Bu kısıt, MF'nin Irak içinde ve dışında ortak çalışmalar yaptığı organizasyonlar tarafından sorunlu bulundu; zaten MF için de bir döneme öncelik verme kararı almak hiç kolay değildi. Ancak sonuçta MF, herşeyi kapsayan otoriter bir rejimin karakterize ettiği ve 2003 sonrasında önemli yönleriyle farklı bir dönem olduğu için ilk başta belirledikleri zaman aralığı üzerine çalışmaya devam etme kararı aldı. Başka bir deyişle, MF verdiği kararın neden olduğu kısıtları kabul ederek 2003 sonrasındaki şiddet ile ilgili çalışan başka girişimlerle işbirliğine açık olmayı sürdürdü.¹⁰

Belge toplama işini hangi zaman aralığı için yapacağınız üzerine düşünün ve kimi zaman siyasi olarak görülebilecek bu

karara açıklama getirin. Zaman aralığında sınırlamaya gidip belli bir döneme ait belgelerin toplanmasına öncelik vermek için güçlü ve geçerli nedenleriniz olabilir. Örneğin bir ülkedeki rejim değişikliği, soykırımın sona ermesi, bir barış anlaşmasının yürürlüğe girmesi veya baskıcı bir rejimden demokrasiye geçilmesi, belli özellikleri olan bir dönemin sona ermesi anlamına gelebilir ve yaşananların kendi tarihi bağlamları içinde incelenmesi gerekli olabilir. Bu şekilde ayrımlar yapmak o esnada insan hakları ihlalleri ve şiddet olayları devam ediyor olsa, hatta o andaki rejim altında yükselişe geçmiş olsa dahi geçerli ve doğru olabilir.

Örneğin, Kamboçya'daki trajedi Kızıl Kmer hükümetinden önce de yaşanmaktaydı, sonra da devam etti. Yine de DC-Cam, odak noktasını korumak için aldıkları bilinçli bir kararla kısa süren ancak bir soykırıma sahne olan Pol Pot rejimi esnasındaki kısımları belgelemeyi seçti. Ancak toplanan belgeler tabiatları gereği sadece yaşanan vahşeti gözler önüne sermekle kalmayıp tarihsel bir resim çizilmesini de sağladılar. 1964 öncesine uzanan belgeler, Kızıl Kmer rejimine yol açan etkenlere dair süregiden tartışmayı beslediler. 1979'dan sonrasına ait olanlar ise Kızıl Kmerlerin rejim devrildikten sonra bile nasıl uluslararası destek aldıklarını anlamaya yardımcı oldu.

3. Güvenlik

Belgeleme çalışmaları sadece siyasi değildir, aynı zamanda tehlikeli de olabilirler.

Personelin, binaların ve belgelerin güvenliğini sağlamak belgeleme projelerinin karşılaştığı en önemli zorluklardan biridir. Üyelerimizden bazıları ölüm tehditleri aldı. Örneğin son iki yılda, FAFG'nin idarecisi Fredy Peccerelli ve ailesi cep telefonu mesajları, e-postalar ve yüzyüze görüşmeler aracılığıyla detaylı ölüm tehditleri aldılar. Organizasyonda

10 Bakınız Kanan Makiya, *Republic of Fear* (Berkeley: University of California Press, 1989)

çalışanlar sokakta yürürken bağırışlar ve tacizlerle karşılaştılar. FAFG dışındaki bazı üyelerimizin de binalarına belgelere zarar verme veya hırsızlık amaçlı olarak girildi. ND-Burma üyelerinden bazılarının ofislerine polis tarafından baskın yapıldı ve belgelerine el koyuldu. DC-Cam'in idarecisi Youk Chhang ise 1998'de dönemin Sağlık, Eğitim ve Sosyal Eylem Bakanı Ieng Thirith ile başbakan yardımcısı olan eşi Ieng Sary tarafından geçmişe bakarak ülkenin istikrarını bozduğu gerekçesiyle tehdit edildi. Bu ikili, evine askerler göndererek Chhang'ı merkezini kapatmakla ve aile fertlerinden birine zarar vermekle tehdit ettiler.

Tehditlerin değerlendirilmesi, güvenlik görevlisi bulundurma, çalışanlara güvenlik eğitimi vermek, ulusal ve uluslararası dayanışma stratejilerini uygulamak gibi basit ve sağduyuya dayalı bazı önlemlerle belgeleme projelerinin çalışanları korunabilir. Kısaca:

Güvenlik için ileri görüşlü bir çerçeve hazırlayın: Belgeleme projeleri tehditleri öngören bir güvenlik çerçevesi oluşturmali ve tehditler karşısında ne yapılacağına dair yöntemler belirlemelidirler. Bu yöntemler organizasyon içinde tartışılmalı ve yazıya geçirilmelidir.

Açık ve net bir yönergenin olması belgelerin güvenliğini sağlayabilir. En önemli ve aşık olanından bahsedecek olursak;

Belgeleri kopyalayın. Ne kadar çok kopya, ne kadar farklı formatlarda ve farklı yerlerde saklanırsa belge o kadar güvende olacaktır. Bunun için kütüphaneler ya da insan hakları arabulucuları gibi ulusal ve uluslararası organizasyonlarla işbirliği yapmak faydalı olabilir.

MF'nin ilk başlardaki stratejisi tamamen belgeleri kopyalamaya dayanıyordu. Belgelerin Irak'ta karşı karşıya olduğu muazzam riskleri göz önünde bulunduran MF, normalden büyük belgeleri dijital

alanda kopyalamak için bir yöntem geliştirdi: ahşap bir çerçeveye tutturulmuş bir fotoğraf makinesinden ibaret ev yapımı bir acayip alet. Normal büyüklükteki belgeler için ise üç vardiya halinde 24 saat çalışan altı kişi istihdam edildi ve yüksek kaliteli tarayıcılar kullanılarak hergün Baas Partisi'nin belgelerinin 1500 sayfası taranıp güvenli bir dijital alana kopyalandı.

DC-Cam'in güvenlik için aldığı önlemlerin arasında belgeleri merkezden başka bir yerde yangına karşı dayanıklı dolaplarda saklamak, farklı mekanlarda belgelerin kopyalarını bulundurma ve karşılaştıkları tehditleri Kamboçya İçişleri Bakanlığı'yla uluslararası organizasyonlara bildirmek sayılabilir. Bunların yanısıra merkez çalışanlarına yaptıkları işleri evde, arkadaşlarıyla veya komşularıyla paylaşmama tavsiyesi veriliyor ve her gece merkezde en azından bir tane erkek çalışanın kalması sağlanıyor.

Belgeleme projeleri ellerindeki belgeleri korumak için başka pek çok önlem alabilirler. Bunlardan raporun ilerleyen kısımlarında bahsedeceğiz.

4. Yöntem

Geçmişte yaşanmış insan hakları ihlallerini ve kısımları belgelemek için pek çok yöntem mevcuttur. Her belgeleme merkezi farklı bir yönteme öncelik verir. Bu bağlamda yöntemden kastımız belgeleri işleme almak için kullanılan öngörülebilir, tekrarlanabilir ve doğrulanabilir kurallar bütünüdür. Seçilen yöntemin kapsayıcılığı veya kısıtlayıcılığı ihtiyaçlara ve hedeflere göre değişir. Bazı organizasyonların amacı resmi belgeleri toplamak iken diğerleri sözlü tarih çalışmalarına veya geçmiş rejimin belgelerini biriktirmeye odaklanabilirler. Irak'taki MF'nin çalışanları, işleme alacakları belgelerle ilgili kriterlerini esnek tutarak geniş ve kapsayıcı bir yöntem belirlediler. Yöntemleri kısaca “üretilmiş her belge kayda değerdir” şeklinde özetlenebilir. Ancak belge teminindeki bu esnekliğe

rağmen elde ettikleri belgelerin işlenmesiyle ilgili kurallar geliştirdiler: Belgeleri tasnifle, muhafaza edilmelerini sağla, benzer belgelerle birlikte sakla, dijital ortama aktar...vs.

Kızıl Güvenlik Müzesinde sergilenen bir heykel. Louis Bickford.

Belge koleksiyonlarına yönelik kapsamlı bir literatür bulunuyor.¹¹ Her ne kadar bu kaynaklarda bahsi geçen yöntemler aşıkâr ve açıklanmaya muhtaç değil gibi görünseler de yöntem seçimi hafife alınabilecek bir şey değil. Biz DAG üyeleri olarak, hem birbirimizden öğrenerek hem de DAG dışındaki kaynakları kullanarak farklı yöntemlere vakıf olmaya çalışıyoruz ve meslektaşlarımıza da bunu yapmalarını tavsiye ediyoruz.¹² Ancak hangi yöntem

11 Mükemmel bir kaynak için bakınız International Council on Archives (ICA, www.ica.org). ICA'nın faydalı bir yayını için bakınız: *The Records of NGOs: Memory...to be Shared: A practical guide in 60 questions* (Paris: ICA, c. 2002). Yayına http://www.ica.org/sites/default/files/NGOEN_2.pdf adresinden ulaşılabilir.

12 Örneğin, üyelerimizden biri Columbia Üniversitesi'nde düzenlenen ve yöntem konusuna titiz bir giriş sağlayan Sözlü Tarih Programı Yaz Okulu'na katıldı

kullanılırsa kullanılsın her zaman en önemli olanın metodolojik bir titizlik olduğunu da vurguluyoruz.

Titiz olun: Yöntemsel titizliğin sınırı yoktur. Titizlik, daha çok zaman ve kaynak harcamanıza neden olabilir, ancak elde ettiğiniz sonuçların etkisinin artmasını ve daha profesyonel görünmenizi sağlar.

5. Birlikte Çalışmak

Ulusal, bölgesel ve küresel olarak benzer işlerle uğraşan organizasyonlarla bağlantı kurmak yalnız başınıza çalışmakla kıyaslandığında daha üretken olmanız anlamına gelir. DAG deneyimi de bunun bir örneğidir.

İki çeşit işbirliği yöntemine dikkatinizi çekelim: İlki, belgeleme projeleri ya da merkezleri arasında yapılan ve geçmişe dair daha zengin bir hikaye ortaya çıkarmayı amaçlayan işbirlikleri. Bu anlamda bölgesel işbirliği çalışmaları özellikle çatışmaların ve insan hakları ihlallerinin bölgesel boyutlarının olduğu durumlarda daha tam, tutarlı ve nesnel bir geçmiş anlatısı oluşturulabilmesi için önemlidir. Baskıcı rejimlerin bu konularda çalışanları yalnızlaştırma ve tekillleştirme çabaları göz önünde bulundurulduğunda başka gruplarla bağlantı içinde olmak bir direniş stratejisine dönüşebilir. Grubumuzda bunun en güzel örneğini aşağıdaki örnek olayda okuyacağımız gibi HLC veriyor. HREIB de Burma İnsan Hakları Belgeleme Ağı (ND-Burma) ile birlikte benzer bir çalışma yürütüyor.

Bir diğer işbirliği yöntemi olan karşılıklı bilgi ve belge alışverişi ise çok daha geniş bir yelpazedeki kurumlar ve örgütler arasında yapılabilir. Üniversiteler, araştırma kütüphaneleri, ulusal arşivler, insan hakları arabuluculuk ofisleri, uluslararası organizasyonlar, vakıflar, tarih dernekleri, yargı izleme organizasyonları ve benzeri

ve programdan çok faydalanarak orada öğrendiklerini bizlerle de paylaştı.

gruplarla bu türden işbirliklerine gidilebilir. DAG da karşılıklı bilgi alışverişine yönelik işbirliğinin bir örneği olarak görülebilir.

ICTJ de geçiş dönemi adaleti çalışmalarının güçlenmesi amacıyla yönelik olarak bu tarz işbirliklerine önem veriyor. Bu nedenle, 2002-2006 arasında Fas, Peru, Sierra Leone ve Doğu Timor'da faaliyet göstermiş olan hakikat komisyonlarında görev almış profesyonellerden oluşan Hakikat Komisyonları Grubu gibi işbirliği projelerinde yer alıyor.

Birlikte çalışmaya açık olun: Ortak çalışmayı veya karşılıklı bilgi/deneyim alışverişini öne çıkaran işbirliklerini organizasyon stratejinizin parçası haline getirin. Her çeşit işbirliği çalışması farklı yönleriyle size faydalı olacaktır.

Karşılıklıya dayanan işbirliği çalışmaları pek çok yönden faydalı olabilirler. Örneğin DC-Cam hem yaptıkları işin dürüstlüğünü ve yetkinliğini teminat altına almak hem de hükümetin gözünde daha tarafsız (apolitik) bir intiba oluşturmak için öncelikle akademisyenlerle işbirliği yapmayı tercih ediyor. DC-Cam'ın ABD'de bulunan Rutgers Üniversitesi ile resmi ilişkileri var ve belgelerini orada muhafaza ediyor. Kamboçya içinde ise Ulusal Arşiv ve Tuol Sleng Soykırım Müzesi ile belgeleme ve halk eğitimi alanlarında işbirlikleri yürütüyor. DC-Cam otonomisini korumak amacıyla hükümet izleme gruplarıyla arasına mesafe koymayı tercih ediyor. DAG ile yürüttüğü işbirliği ise DC-Cam'e faaliyetlerini paylaşma ve dünyanın başka yerlerinde faaliyet gösteren benzer grupların geliştirdiği iyi uygulamaları öğrenme imkanı sunuyor. Sonuç olarak pek çok Kamboçyalı, DC-Cam'i siyasi amaçları olan bir grup olarak görmüyor ve sahip oldukları belge ve bilgileri onlarla paylaşmakta istekli davranıyor.

Örnek Olay: Balkanlarda Bölgesel İşbirliği

6 Nisan 2004'te Saraybosna'da bir araya gelen İnsani Hukuk Merkezi (Belgrad), Documenta: Geçmişle Hesaplaşma Merkezi (Zagreb) ve Belgeleme Merkezi (Saraybosna) bir bölgesel işbirliği protokolüne imza attılar. Protokolün amacı organizasyonlar arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve ortak proje çalışmaları yapılmasını sağlamaktır. Organizasyonlar eski Yugoslavya'da işlenmiş olan savaş suçlarının araştırılması için bir komisyon kurulması, bir bilgi akışı sistemi geliştirilmesi, davaların izlenmesi, sözlü tarih ve eğitim gibi konularda birlikte çalışmayı amaç edindiler. Geniş çerçevedeki hedefleri ise işbirliği yapmak ve becerilerini artırmaktı. Ortak bir bilgi işleme sistemi kurmaları organizasyonların birbirleriyle uyumlu veriler üretmesini ve daha hassas bir şekilde bilgi alışverişini yapmalarını sağladı. Her ne kadar yakın zamanda bölgede yapılan ortak çalışmaların sayısında bir artış olmuş olsa da bu işbirliğinin henüz çok yeni olması olumlu ve olumsuz sonuçları hakkında fikir yürütmemizi zorlaştırıyor. Yine de, çalışmanın erken dönem ürünleri bölgesel işbirliğinin yarattığı fazladan idari ve bürokratik zorluklara rağmen başarılı bir girişimde bulunulduğu izlenimini veriyor.¹³

Farklı bölge ve ülkelerdeki deneyimler dikkate alındığında özellikle bölgesel veya uluslararası karşılıklıya dayalı işbirliği ağlarının değeri hemen görülemeyebilir. Ancak DAG beklenmedik faydalar sağlayan bir oluşum oldu. Uluslararası ağlara dahil olmak DAG'ın görünürlüğünü artırdı ve sürekli olarak muhtemel ortaklarla tanışmamızı sağladı. Genellikle neyi bilmediğimizi dahi bilmediğimizi fark ettik ve birbirimizden umulmadık şeyler

13 Saraybosna Araştırma ve Belgeleme Merkezi, Rapor (Nisan 2004-Nisan 2006), para.10 h

öğrendik. Bunların yanında, uluslararası ağların içinde hepimizi canlandıran bir dayanışma ruhunun olduğunu gördük. Son olarak ve belki de hepsinden önemlisi belgeleme çalışmalarımızda rahatlıkla arayıp tavsiye isteyebileceğimiz güvenilir ortaklarla tanıştık.

6. Önyargılar

Önyargılarla ve bir tarafa yakın olmayla belge toplama ve bilgi üretimi işinde her zaman karşılaşırız ve bu mesele daha önce tartışılan nesnellik ve tarafsız görünmeyle ilişkili olsa da onlardan farklı bir meseledir. Bu tür eğilimler çoğunlukla normal ve kaçınılmazdır; pek çok durumda da ne tür belgelere erişilebilir olduğu gibi dış koşullara bağlıdır. Yine de bir yana fazlaca yatkın olma durumlarını tespit etmek ve gerekli olduğunda bunu değiştirmek için önlemler almak önemlidir. Böylesi durumları tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmasa da en azından farklarına varmak projenin tarafsız ve nesnel gözükmesine katkı sağlayacaktır.

Belgeler ve belgeleme çalışmaları toplumsal ve siyasi durumları yansıtır ve bazen kültürel kodlardan da beslenirler. Örneğin, pek çok yerde belgeler, kamusal alanın erkek egemen oluşu nedeniyle ve erkek iktidar alanları olan resmi dairelerde, yine erkek olan sivil veya resmi aktörler tarafından üretildikleri için erkeklerin deneyimlerini aktarmaya daha yatkındırlar.¹⁴ İnsan hakları alanında çalışanlar hak ihlallerini, kadınların deneyimlerini genellikle dikkate almaksızın erkek mağdurların nasıl etkilendiğine bakarak tanımladıkları için eleştirilirler. Bu tek yanlılık, insan hakları belgeleme çalışmalarında cinayete mağdur giden veya başka şekillerde sivil ve siyasi hakları ihlal edilen erkeklerin hikayelerinin yazılması ancak kadınların bu toplu vahşetten nasıl

etkilendiğinin hiç anlatılmaması şeklinde kendini gösterir.

Örneğin MF'nin belge koleksiyonu Baas Partisi'nde var olan cinsiyet ayrımcılığını yansıtmakla kalmıyor, toplumsal ve kültürel kurallar nedeniyle kadınların sosyal alana erişiminin kısıtlanmış olmasından da etkileniyor. Özel Güvenlik Birimi'nde çalışan ve çoğu Hıristiyan olan kadınlar hariç Baas Partisi üyeleri ağırlıklı olarak erkeklerden oluşuyordu.¹⁵ Yine de Baas Partisi örneğinde olduğu gibi bir grubun rejim tarafından ayrımcılığa uğratılmasının onların toplumsal failer olmalarına engel olmadığını hatırlamalıyız. Bu nedenle belgeleme çalışmaları bu failerin de farkına varmak zorunda. Halbuki MF'nin koleksiyonu, toplumsal cinsiyet normları yüzünden kadınlar tarafından verilen tanıklıkların sınırlı sayıda olması nedeniyle de bir tek yanlılık gösteriyor.

Önyargılar ve tek taraflılıklar, toplumun genelinde bulunan ve belgeleri toplayanlar tarafından da paylaşılan kökleşmiş ayrımcılıklara (yaş ve cinsel yönelimle ilgili olanlar gibi) ve bölgesel ya da sınıfsal ayrımlara dayanıyor olabilir. Örneğin HREIB/ND-Burma sadece ulaşabildiği belgelerle çalıştığı için bölgesel bir yanlılık gösteriyor ve kuzeybatı Burma'nın uzak kısımlarında yaşananlara dair bilgi sahibi olamıyor.

Ortadan kaldıramayacak olsanız bile önyargılarınızı fark edin. Belgeleme projelerinde çalışanlar kendi aralarında hangi cins belgeleri topladıklarını, ne tip belgelerin eksik olduğunu, hangilerinin fazlaca bulunduğunu ve bu sorunların nedenlerini tartışmalıdırlar. Etnik, ırksal, toplumsal cinsiyet kaynaklı, bölgesel, dinsel ve cinsel yönelimle ilişkili olarak bir tarafa eğilimli bir tavır içinde olup

14 Bakınız Dolores Hayden, *The Power of Place: Urban Landscapes as Public History* (Boston: MIT Press, 1995).

15 Güvenlik Birimi'ndeki bu istisnai durumun nedeni Hıristiyan kadınların Baas Partisi'nin korumasına daha çok ihtiyaç duydukları için rejim tarafından daha sadık olarak görülmeleleri olabilir.

olmadıklarını değerlendirmelidirler. En temel soru her zaman için “bu belgeler bize neyi anlatmıyor?” olmalıdır. Bu eksikleri mümkün olduğunca gidermek için stratejiler geliştirilmelidir.

durumu değiştirecek önlemler almaya çalışın.

Belge toplama kriterleri de şiddetin yaşandığı ya da yaşanmakta olduğu toplumun ve kültürün özelliklerini kaçınılmaz olarak yansıtacaktır. Şiddetin sona ermiş olduğu durumlarda belge toplama ölçütleri belli bir hikayeyi anlatmak için belirlenir ve bu şekilde anlatılan her zaman hikayenin tamamı anlamına gelmez. Örneğin, Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, insan hakları ihlallerini 1995 tarihli ve 34 numaralı Ulusal Birliğin ve Uzlaşmanın Desteklenmesi Sözleşmesi'nin 1. bölümünde tanımlandığı şekliyle öldürme, kaçırma, işkence ve aşırı derecede kötü muamele olarak dar bir biçimde tanımladığı için eleştirilmiştir.¹⁶ Zira, bu tanım ekonomik suçlar ile dışlama, ırkçılık ve cinsel ayrımcılık gibi daha geniş kapsamlı suçları dışarıda bırakmaktadır.

Akılda tutulması gereken bir diğer husus da tek yanlılığın sadece belgelerden değil belge toplayan organizasyonun kendi iç yapısından ve verdiği kararlardan da kaynaklanabileceğidir. Örneğin MF'nin 30 çalışanından sadece bir tanesi kadın, çünkü Bağdat'taki Yeşil Bölge'ye kadınların ulaşması çok daha zor.

Organizasyonunuz içindeki sorunlu eğilimleri de göz önünde bulundurun. Eğer belgeleme projesinde çalışanlar ülkedeki ya da bölgedeki demografik dağılımı temsil etmiyorsa bu durumun belge toplama stratejilerini ve kavramsallaştırmaları nasıl etkileyebileceği üzerine düşünün. Bu

¹⁶ Bakınız Mahmood Mamdani, “Degrees of Reconciliation and Forms of Justice”, 25-26 Nisan 1997'de Chicago Üniversitesi'nde düzenlenen “Adalet mi, Uzlaşma mı?” konferansında sunulan tebliğ.

III-BELGELERİN KULLANIMI

DAG üyesi kuruluşlardan hiçbiri kendini sadece gelecekte araştırmacılar tarafından kullanılacak belgeleri muhafaza eden kurumlar olarak görmüyor. Tam aksine, tüm üye projeler adalet, hesap verebilirlik, hakikatin anlatılması, tarihsel hafıza ve geçiş dönemi adaleti konusundaki tartışmaların faal katılımcıları konumundalar. Bu anlamda, belge toplamamızın öncelikli nedeni onları kullanmak.

Peki belgeler nasıl kullanılır? Kimler tarafından kullanılır? Hangi amaçlarla? Hangi kısıtlamalar altında? Kuruluşların kendi topladıkları belgeleri kullandıkları durumlarda bu kullanımı düzenlemek için ölçütler nasıl belirlenir?

Belgelerin nasıl kullanılmalrı gerektiğine ve bunlara ne şekilde karar verileceğine dair benzer soruların tamamını “kullanım” başlığı altında topladık. Bu konu bir sonraki kısımda tartışılan “analiz” yani elimizdeki belgeleri nasıl değerlendireceğimiz ve belgelerin kullanımlarıyla ilgili kriterleri, hedefleri ve prosedürleri nasıl belirleyeceğimiz konusu ile de yakından ilişkili. Analiz olmadan belgeler anlamlı ve yararlı bir hale getirilemez. Analiz sonucunda ortaya çıkan bilginin stratejik olarak kullanımı olmadan ise bu işlenmiş bilginin gerçek hayatta hiçbir karşılığı ve değeri olmaz.

A. Kullanım

DAG üyeleri ve benzeri organizasyonlar, suçların cezasız kalmasıyla mücadele etmek ve insan haklarını, demokrasiyi ve barışı tesis etmek için çalışırlar. Belgelerin kullanımlarıyla ilgili tüm kararlar da projelerin bu yöndeki misyonlarına ve hedeflerine uygun olmalıdır. Bu bağlamda, DAG belgelerin en az beş farklı şekilde kullanımı üzerinde duruyor: 1) Hukuki

taleplerde bulunmak 2) mağdurlar açısından şahsi bilgilenme ihtiyacının karşılanması, 3) ulusal söylemi etkilemek, 4) politikaları şekillendirmek ve 5) tarihsel hafızaya katkıda bulunmak.

1. Hukuki Talepler

Belgeler resmi davalarda delil olarak; Amerika İnsan Hakları Komisyonu gibi bölgesel ya da Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi küresel kurumlara yapılan başvurularda; ölmüş bir aile ferdinin ölüm belgesini çıkarmakta ya da sivil taleplerde bulunmak amacıyla kullanılabilir. Bunun yanında belgeler mülklerin geri talep edilmesinde de delil olarak kullanılır. Örneğin, soykırım mağdurları 2. Dünya Savaşı'ndan neredeyse yarım yüzyıl sonra bile, o dönemde kaybolan ya da çalınan paha biçilmez sanat eserlerini talep etmek için belgelere ihtiyaç duyuyorlar.

Belgelerin en alışılmış kullanım alanlarından biri tazminat programlarıdır.¹⁷ Meydana gelmiş olan zararları tazmin etmek amacıyla zararların tespitini gerektiren bu programlar, bir kısım tazminatların yanında sağlık alanında ve psikolojik sorunlara yönelik olarak destek çalışmalarını da kapsar. Ancak bu tip programlar geliştirmek isteyen kuruluşların öncelikle cevaplaması gereken iki soru vardır. Birincisi: Kimler zarar gördü? Yani tazminattan yararlanacak olanlar kimler? İkincisi: Nasıl bir zarar gördüler? Bu sorulara verilecek cevaplar ise genellikle belgelerin kullanımını gerektirir.

ICTJ dünya çapında toplu katliam ve şiddet olaylarının faillerinin hesap vermeleri için yapılan faaliyetlere destek veriyor. Bu raporun ilk cümlesinde de belirtildiği gibi bu tip mahkemeler en azından Nürnberg

17 Bakınız: Pablo de Greiff, *The Reparations Handbook* (Oxford: Oxford University Press, 2005)

yargılamalarından bu yana belgelendirilebilen delillere dayanıyor.

HLC'nin hedeflerinin önemli bir kısmı da özellikle Sırp faillerin savaş suçları işlemek ve soykırım yapmakla yargılandığı mahkemelerde şekillendi. Her ne kadar bu tip davaların çoğu uluslararası mahkemelerde sürüyor olsa da, HLC'nin de önemli bir rol oynadığı gittikçe büyüyen bir hareket bu davaların bölgedeki yerel mahkemelere taşınması için çaba gösteriyor. Bu amaçla HLC muhtemel yargılamalar için iddianameler hazırlamaya çalışıyor ve mümkün olduğunca çok delil topluyor.

Eğer belgelerin öncelikli kullanım alanı hukuk olacaksa, muhtemel dava dosyaları ve toplanan malzemenin delil olarak geçerliliği göz önünde bulundurulmalıdır.

MF, Irak Yüksek Mahkemesi'ne bazı eski devlet memurlarının soykırım suçuyla yargı önüne çıkarılmaları için belgeler sağlıyor. Bunun yanı sıra da şahıslara eski rejim tarafından onlar hakkında tutulmuş kayıtları teslim ediyor. FAFG gizli mezarlarda yaptıkları araştırmaların sonunda ortaya çıkan maddi kanıtları ve belgeleri kayıpların kimliklerinin belirlenmesi için kullanıyor. Guatemala Tarihi Aydınlatma Komisyonu da bu belgeler sayesinde Guatemala nüfusunun önemli bir kısmının yaşamış olduğu iddia edilen soykırım davasını güçlendirebiliyor.

2. Şahsi Bilgilenme

Belgeler ve maddi kanıtlar son derece şahsi ve olumlu bir şekilde ailelerinin ve sevenlerinin mağdurların akıbetlerini öğrenmelerine imkan sağlayabilir; hakikat arayışının bir parçası olarak mağdurların hayatta olup olmadıklarının tespit edilmesi ve tazminat talepleri için kullanılabilir. Bu tip kanıtlar geride kalanlarda ve ailelerde mağdurla fiziksel bir yakınlık hissi uyandırır. FAF-Guatemala ellerindeki maddi kanıtları bilimsel ve hukuki olarak kullanıp yasal talepleri gerçekleştirdikten sonra, buluntuları ailelere teslim ederek cenaze törenlerinin yapılmasını sağlıyor. DC-Cam ise

hapisanelere ve benzer yerlere ait kayıtları kullanarak yurtiçinde ve yurtdışında yaşayan Kamboçyalıları sevdiklerinin akıbeti konusunda bilgilendiriyor. Kamboçya'da şu ana kadar hiç kimse bu konuda bir tazminat talebinde veya yasal girişimde bulunmuş değil; insanların tek aradıkları sevdiklerinin kaderine dair kesin bir bilgi. DC-Cam, ECCC süreci kapsamında her ay 30 civarında ailenin yakınlarının bulunması yönündeki talebini alıyor.

IER Arşivleri, Fas. Patrick Pierce.

Bazı belgeleri mağdurlara ve ailelerine açarken belgelerin toplanması ve kullanımına dair kimi noktaları göz önünde bulundurmak gerekir. Arşivciler belgeleri etkin bir şekilde bu grupların kullanımına açarken belgelerin zarar görmemesi, belgenin elden ele geçişine dair kayıtların düzgün tutulması ve bir koleksiyonun bütünlüğünün bozulmaması gibi konulara dikkat etmelidirler.

DAG üyelerinden biri Latin Amerika'nın güney ucundaki çeşitli STK'ların belgeleme merkezlerinde, özellikle de idarecisi devlet şiddetinin mağduru olmuş olan Argentine Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS)'in arşivlerinde epeyce çalışma imkanı buldu.¹⁸ Onun anlattığına göre Arjantin'deki merkez tarafından geliştirilmiş

18 Louis Bickford'ın bu araştırmasının sonuçları için bakınız: "Human Rights Archives and Research on Historical memory: Argentina, Chile and Uruguay", *Latin American Research Review* 35, no.2 (2000).

olan belgeleme prosedürleri son derece mağdur odaklı. Bu organizasyonun içinde çalıştığı bağlamda “kayıp” aile üyelerinden tek kalan bazen bir parça kağıt ya da bir fotoğraf. Bu nedenle de bu objelerin kişisel önemi çok büyük. Belgelemenin bu boyutu CELS'in felsefesini ve belgelerin kullanımına dair yaklaşımını ciddi şekilde etkiliyor. Ancak bir yandan da zorluk teşkil ediyor çünkü CELS'in belgeleri kullanmak istediği alanlardan biri de hukuk. Ancak merkezin idarecisinin belgelerin delil olarak kullanımı hakkında fazlaca tecrübesi yok.

3. Ulusal söylemi etkilemek

Bir rejimin veya devlete bağlı olmayan şahısların baskıcı faaliyetlerini ortaya çıkaran belgeler belli bir dönemde gerçekten neler olduğu konusundaki ulusal söylemi ciddi şekilde etkileyebilir. Bu anlamda DAG'ın hikaye anlatma konusundaki ısrarı çok önemli; bu hikayeler bir ulusun birliktelik hissine katkı sağlayabilir.

Örneğin Sırp toplumu, içlerinden bazılarının Bosna'da yaşanmış olan vahşetin failleri olduğunu genellikle reddeder. Komşu Bosna'da yaşanmış en korkunç insan hakları ihlallerinin bazılarının Sırbistan vatandaşları tarafından gerçekleştirildiğine dair dünya basınında yazılan suçlamalar hep Sırbistan karşıtı propaganda olarak görmezden gelinir. Bu yaygın durum HLC'nin, Sırp paramiliter gücü olan Akrepler'in Bosnalı sivilleri gözlerini kırpmadan öldürdüğünü gösteren bir video kaydını yayınlamasıyla önemli ölçüde değişti. Bu videonun gösterilmesiyle birlikte Sırp toplumu milliyetçi anlatılarda reddedilen bir gerçekle yüzleşmek zorunda kaldı.

ABD'de bulunan ve DAG üyesi olmamakla birlikte üyeler tarafından saygıyla anılan bir STK olan Ulusal Güvenlik Arşivi de benzer bir şekilde nesnel araştırmaları, şeffaf hedefleri ve yöntemsel titizliğiyle özellikle ABD'nin Latin Amerika'ya ilişkin dış politikasına dair konularda ulusal anlatıların değişmesine katkıda bulunuyor. Örneğin Arşiv'in Pinochet projesi, Pinochet ve

rejiminin yaptığı insan hakkı ihlalleri ile ilgili tartışmaları partizan polemiklerin parçası olmaktan çıkarıp yadsınamayacak delillerin konuşulduğu bir alana çekerek küresel söylemin değişmesine katkıda bulundu. Bunun yanında Arşiv'in Meksika ve Guatemala üzerine yürüttüğü çalışmalar da suçların sistematik olarak cezasız kaldığı durumları gözler önüne serdi.

Diğer yandan, ulusal diyalogu etkilemek kolay bir iş değildir. Her ne kadar belgeleri yayınlamak kimi zaman genel kabul gören varsayımları sarsıp gerçeğin ortaya çıkmasını sağlasa da başka zamanlarda hakim tarih anlatılarının katılaşmasına ve sorgulanamaz/eleştirilemez hale gelmesine de neden olabilir. MF, Baas Partisi arşivlerinde bulunan ve parti tarafından gerçekleştirilen idamları gösteren bir videoyu yayınladığında bu görüntüler medyada dolaşan tüyler ürpertici hikayenin bir parçası haline geldiler. Bu nedenle, Irak toplumunun yaşadıkları hakkında dünya toplumunda bir hassasiyet oluşturmak yerine tam tersi bir etki yaratarak dünyayı Irak'ta şiddetin normal olduğu fikrine alıştırdılar.

Ulusal söylemi etkilemek kolay değildir. Yayımlanan belgeler başkaları tarafından beklenmedik şekillerde kullanılabilir ve istenmeyen sonuçlara neden olabilir. Bu nedenle, ulusal söylemi etkileme çabası içine girildiğinde stratejik hedeflere uygun davranılmalıdır.

Belgelerin ulusal söylemi etkilemesinin en etkin yollarından biri de Şili, Fas, Güney Afrika ve Doğu Timor'da olduğu gibi hakikat komisyonları tarafından kullanılmalarıdır. Hakikat komisyonları belgelere ihtiyaç duyarlar ve DAG üyeleri gibi örgütler bu belgeleri üretir ya da ellerinde bulundururlar. Zaten bu gibi organizasyonlarla bağlantısı olmayan hakikat komisyonları genellikle kadük kalırlar.¹⁹

4. Hafıza

Milliyetçilik üzerine yazan Fransız filozof Ernest Renan'ın dediği gibi modern toplumlar “büyük hatırlayışlar ve büyük unutuş”lardan müteşekkildir. Ancak neleri hatırlar ve neleri unuturuz? Bu sorular ve kaçınılmaz olarak takip eden geçmişe dair neyi hatırlamalıyız sorusu bütün toplumların en büyük gerilim noktalarından birini oluşturur. Sosyal hafızanın nasıl inşa edildiği o toplumun yeniden şiddete ve otoriter bir rejime dönüp dönmeyeceğini belirleyebilir.

Sosyal hafıza, gelecek nesillerin geçmişin hangi kısımlarını hatırlayacağını belirleme konusunda birbirleriyle yarışan aktörlerin süre giden müzakerelerine dayanır.²⁰ Bu gruptan bazılarının toplumların neyi ve nasıl hatırlayacağını belirleme konusunda daha çok etkisi ve gücü vardır.

Toplumların hatırlama yollarından biri de belgelerin uzun süreli olarak saklanmasıdır. Arşivler, geleceğin tarihçileri, araştırmacıları, öğrencileri ve ailelerinin izini süren kayıp yakınları için bir bilgi kaynağıdır.

5. Tedbirli Olmak

Yukarıda da bahsedildiği gibi belgelerin olumsuz veya negatif amaçlar için kullanılması riski her zaman mevcuttur. Zararlı olabilecek bilgiler içeren belgeler, bağlamından bağımsız bir şekilde basına verildiğinde siyasi baskıya neden olabilir. Veyahut da özgün ve güvenilir olduğu zannedilen bazı belgeler aslında sahte olabilir ve yanlış yönlendirici ya da hatalı veriler içerebilir.

Kağıt belgeler de sözlü tarih kadar eğilip bükülebilir ve çarpıtılabilir. Örneğin, Çek

milletvekili Jan Kavan, bazı hükümet belgelerine dayandırılan yanlış bir iddianın sonucu olarak Çekoslovakya Komünist Partisi'ne üye olduğu gerekçesiyle parlamentodan atılmıştı. Ancak daha sonra aklamı, hatta BM Genel Kurulunun 57. oturumuna başkanlık etti.²¹ Britanyalı parlamenter George Galloway de bazıları tarafından terörle mücadele döneminde Irak'a karşı uygulanan yaptırımlara karşı çıktığı ve ABD'nin Irak'ta kitle imha silahları bulunduğu yönündeki iddiasının saçmalığını gösterdiği için bir kahraman olarak görülüyordu. Ancak itibarı, gazeteler Saddam hükümetinden milyonlarca dolar aldığını gösteren belgeler yayınlayıp onu yoz ve yanlış bir kukla olarak niteledikten sonra yerle bir oldu. Galloway hakaret davaları açtı ve yayınlanan belgelerden bazılarının gerçek bazılarının ise sahte olduğu ortaya çıktı. Sonuç olarak, gazetelerden biri Galloway'le anlaşma yoluna gitti, diğerleri ise hikayeyi geri çektiler. Bu hadise, bir belge koleksiyonunun güvenilirliğini ve orijinalinin dahi sahte olduğu durumlardaki kullanımlarını tartışmaya açtı.

Belgeler hatasız değildir. Belgeleme merkezlerinin sahte belgelere veya belgelerin başkaları tarafından siyasi amaçlarla kullanımına karşı alabileceği tek önlem objektiflik, şeffaflık ve yöntemsel titizliktir.

Yine Irak'la ilgili bir başka örnek de belgelerin nasıl siyasi hale gelebileceğini ve belgeleme merkezlerini ikilem içinde bırakıp zor seçimlere zorlayabileceğini gösteriyor. MF, Geçici Koalisyon Hükümeti tarafından ellerindeki Baas Partisi üyelik belgeleri aracılığıyla şahısların işledikleri suçları belgeleyerek devleti Baas Partisi'nden arındırma sürecine katkıda bulunmaya davet edilmişti. MF, daveti sahip oldukları bilgilerin Baas Partisi üyelerini suçlamakta olduğu kadar aklamakta da kullanılması şartıyla kabul etti. Ancak, Baas Partisi

20 Marita Sturkin de benzer bir tanımlamayı “kültürel hafıza” adını verdiği kavram için yapıyor. Bakınız: Marita Sturkin, *Tangled Memories: The Vietnam War, the AIDS Epidemic, and the Politics of Remembering* (Berkeley: University of California Press, 1997). Latin Amerika'nın güney ucunda ise pek çokları “tarihsel hafıza” veya “ortak hafıza” demeyi tercih ediyorlar. Bakınız: Bickford ve Schultz, *Memory and Justice*, Ford Vakfı için hazırlanmış ICTJ Raporu, Mayıs 2008.

21 Bakınız: Lawrence Weschler, *Calamities of Exile* (London: University of Chicago Press, 1998).

üyelerini ayıklama operasyonunda yaşanan kimi sorunlar MF'nin pozisyonunu değiştirmesine neden oldu. Sahip olduğu bilgilerin bir kısım sorunlu siyasi amaçlar için kullanılmasından korkan MF işbirliğini reddetti ve belgeleri kullanıma açmama kararı aldı. Daha sonraları, MF intihar bombacısı olarak eğitilmiş olduğu iddia edilen kişilerin isimlerinden oluşan bir listeye eriştiğinde de benzer >bir gerilim yaşandı. Bu listenin gerçeği yansıtmayabileceğini kabul eden MF listeyi yayınlamamayı seçti.

B. Belge Toplamak

1. Belge Toplama Kriterleri

Belgeleme projeleri, belgelerin hangi amaçlarla ve nasıl kullanılacağı sorusuna yanıt bulduktan sonra belge toplama kriterlerini belirleme işiyle karşı karşıya kalırlar. Kimi belgeleme merkezleri, özellikle de yeni kurulmuş olanlar “trolle avlanma” yöntemini seçerek dikkate değer ve onlarla ilgili olan her belgeyi toplarlar. Bir diğer yöntem ise belgeleri önceden belirlenmiş kriterlere ve kategorilere uygun olarak toplamaktır. Çoğu organizasyon birinci yaklaşımdaki çabanın büyüklüğünü ve zaman/kaynak kısıtlarını göz önüne alarak ikinci yöntemle yönelir.

MF bunu zor yoldan öğrendi. İlk başta onlar da belgeleme çalışmalarında mümkün olduğunca kapsayıcı olmak için trolle avlanma yöntemini uyguluyorlardı. Ancak, daha sonra aksi takdirde baş edilmez olan bu girişimin üstesinden gelebilmek için belgelerin içeriğine değil de geçmişine odaklanan dokuz kademeli bir sınıflama sistemi geliştirdiler ve kaybolmuş ya da yok edilmiş belgeleri de dikkate aldılar. Belgelerin içeriklerini belgeler ellerine geçmeden bilemeyecekleri düşüncesiyle şahıslar tarafından toplanmış belgelere kurumlar tarafından toplanmış olanlara göre öncelik tanıdılar. MF, şahısların ellerindeki

belgeleri satmaya, yok etmeye, atmaya ya da bozmaya eğilimli olabileceklerini düşünüyordu. Dolayısıyla ilgisini belgelerin içeriklerinden çok durumlarına yöneltti.

Bu sistemin içinde her kategori farklı şekilde muamele görüyor. Örneğin “rejim üyeleri tarafından taşınmış belgeleri” (2. kategori) elde etmek için MF bir pazarlık sürecine giriyor. “Geride bırakılmış belgeleri” (9. kategori) elde etmek istendiğindeyse belediyeden belgeleri taşımak için izin almak gerekiyor. Bu sistem MF'ye farklı kategorilerdeki belgeleri toplamak için farklı stratejiler geliştirme ve değişik zamanlarda bu stratejilerden birini uygulama imkanı veriyor. Yine bu yöntem sayesinde farklı zamanlarda farklı cinsten belgelerin toplanmasına öncelik verebiliyorlar.

MF çalışanları tarafından Temmuz 2003'te belgelerin durumları hakkında yapılan basit bir alan araştırması sonucunda belgelerin aşağıdaki dokuz kategoriden birine girdikleri belirlendi:

1. Devlet memurları tarafından yok edilmiş olan belgeler
2. Devlet memurları tarafından gizli ancak güvenli yerlere taşınmış belgeler
3. Devlet memurları tarafından muhafaza etmek için ya da gelecekte çıkar elde etme amaçlı olarak taşınmış belgeler
4. ABD hükümeti tarafından toplanmış belgeler
5. Mağdurların dernekleri ya da insan hakları örgütleri gibi bazı gruplar tarafından sistematik bir şekilde toplanmış olan belgeler
6. Rastgele bir şekilde yerel gruplar tarafından toplanmış belgeler
7. Şahıslar tarafından yağmalanmış belgeler
8. Savaş veya yağma esnasında buldukları yerde yok edilmiş belgeler
9. Geride bırakılmış belgeler

HLC'nin durumunda belge toplama faaliyetini yargı önüne çıkarma süreçlerinden doğan ihtiyaçlar ve zorunluluklar yönlendiriyor. Dolayısıyla, bir hukuki yardım kuruluşu olan HLC'nin belge koleksiyonu da genel kullanıma değil kuruluşun kendi hedeflerine uygun. Bu anlamda HLC özellikle hukuki olarak delil statüsü taşıyabilecek belgelerle ilgileniyor. Yine de, bu son derece spesifik belgelerin toplanması bile dolaylı yoldan da olsa başka kullanım amaçlarına hizmet edebilecek zengin bir kaynağın oluşmasını sağlıyor. HLC üyeleri bu kaynaktan faydalanarak toplumun Çingeneler gibi savunmasız kesimlerine uygulanan sistematik kötü muameleyi gösteren çalışmalar yayınladılar.

Belge toplama kriterleri belirleyin: Muhtemel belge evreninin genişliği düşünüldüğünde bir kısım kategoriler ve ölçütler oluşturmak hangi belgelere öncelik verileceğini belirlemekte kolaylık sağlayacaktır.

Her ne kadar ölçütler ve kategoriler başlangıçta bir odak noktası sağlayarak belgeleme çalışmalarına yardımcı olsalar da zaman içinde değişebilirler. Örneğin, trolle toplama yöntemini benimsemiş olmasına rağmen MF bile, belge topladığı alanı daraltacak bazı zımnî kriterlere göre hareket ederek sadece “baskıcı rejimin normal dışı kurumlarına” ilişkin belgeleri topluyor. Bu nedenle yalnızca istihbarat teşkilatı, güvenlik güçleri, Baas Partisi hücreleri gibi devletin normal fonksiyonlarının dışına çıkarak toplumu kontrol eden ve izleyen kurumlara odaklanıyor. Ancak belge toplama sürecinde kendiliğinden beliren bir durum söz konusu: sağlık ve eğitim bakanlıkları gibi “normal” olan bir kısım kurumlar da devrik rejim altında hem kontrol amaçlı bilgi toplama faaliyetleriyle hem de hizmet verirken seçici davranarak normal dışı davranışlarda bulunmuşlar. Dolayısıyla MF'nin belge toplamakta kullandığı kuralı değiştirmesi gerekiyor. Bu örnekte görüldüğü gibi kriterlerin

belirlenmesi ve belge toplanması birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen süreçlerdir.

Benzer bir şekilde FAFG da ilk başlarda ağırlıklı olarak adli antropoloji konusunda çalışıyordu. Ancak bir yandan da cesetlerin teşhis edilmesi amacıyla sözlü tanıklıklar topluyordu. Bu tanıklıkları uzun süre başka amaçlar için kullanmadan sakladılar; ancak daha sonra işaretlenmemiş bazı mezarların tespit edilmesine yönelik bir projede yeniden kullandılar.

Belge toplamak ve geçmişte yaşanan şiddet olaylarının tarihini yazmak için kriterler ve kategoriler belirlemek her ne kadar gerekli olsa da insan hakları ihlallerinin halen sürmekte olduğu durumlarda göz korkutucu olabilir. HREIB/ND-Burma demokrasiye geçişi savunma çabalarında kullanabilecekleri belgeleri ararken sık sık bu zorlukla karşılaşılıyor. Dönüşümün nasıl olacağını henüz bilinmiyor olması nedeniyle belge koleksiyonunu oluşturmak için kullandıkları kriterler ve kategoriler son derece şekilsiz ve muğlak. HREIB bu zorlukla mücadele etmek için ND-Burma üyesi kuruluşlarla işbirliği yaparak grubun odaklandığı on beş insan hakları ihlali kategorisi belirledi. Bu kategorilere karar vermek için izledikleri çok aşamalı sürecin ilk adımında saha çalışanları yerel tanıkların ihlalleri nasıl adlandırdıklarını öğrendiler. Daha sonra on üye kuruluş bir araya gelerek en yaygın ve en dikkate değer kelimeleri kullanarak Burma'da insan hakları ihlallerinin geniş ve tarihsel bir kaydını tutma konusunda uzlaşmaya vardılar. 15 kategori belirlendikten sonra uluslararası hukuk uzmanları kavramlara incelik kazandırmak ve kategorilerin uluslararası hukukla uyumlu olmasını sağlamak için çalışmaya dahil oldular. ND-Burma bu şekilde veritabanına işledikleri bilgiler ışığında kampanyalar düzenliyor. Örneğin 2008 yılında toplantı yapma ve ifade özgürlüğüne yönelik ihlalleri ön plana çıkararak anayasa referandumunda “hayır” oyu verilmesi için bir kampanya yaptılar.

Sonuç olarak belge toplama faaliyetlerini başlatmak ve odaklamak için kriter ve kategori belirlemek kolay değildir; tam aksine genellikle siyaseten son derece yüklü ve karmaşık bir süreci gerektirir. Bunun yanında değişimin üzerinde uzlaşmaya varılmış mihenk taşlarının olmadığı, çatışmaların sürdüğü veya suçların devamlı olarak değiştiği durumlarda mütemadiyen cevaplanması zor sorular ortaya çıkar.

HREIB/ND-Burma'nın Belirlediği İnsan Hakları İhlali Kategorileri

1. Öldürme
2. Kaybetme
3. İşkence
4. Zorla çalıştırma
5. Çocuk askerlerin kullanılması
6. Tecavüz
7. Diğer cinsel şiddet çeşitleri
8. Zorla evlendirme
9. Fuhuşa zorlama
10. İnsan kaçakçılığı
11. Zorla yer değiştirme
12. Mülklere el konması/ mülklerin yok edilmesi
13. Keyfi tutuklama ve gözaltılar
14. Toplantı yapma ve ifade özgürlüğünün engellenmesi
15. Hareket özgürlüğünün engellenmesi

2. Mülkiyet

Belgeler kime aittir? Kimi zaman mülkiyet son derece çetrefilli bir mesele haline gelir. Hafızanın kime ait olduğu konusunda belgeleme merkezleri, tanıklar ve mağdurlar sık sık karşı karşıya gelirler. Örneğin Latin Amerika'nın güney ucunda mağdurların kurduğu kimi örgütler davalar ve hakikat komisyonları tarafından toplanan belgelerin kendi anılarını taşıdığını, bu nedenle onlara ait olması gerektiğini savunuyorlar. Irak'ta da aile fertleri MF'den yakınları ile ilgili belgeleri istediler çünkü belgelerin üzerinde hak sahibi olduklarını düşünüyorlardı. MF belge koleksiyonunun

bütünlüğüne ve içerdiği bilgilere zarar vermeden bu talepleri karşılamakta zorluk çekti. Bir olayda, ailenin üzerinde hak talep ettiği belgenin kopyası ciddi şekilde elden geçirilerek aileye teslim edildi.

3. Acıyı tazelemek

Belge toplamak, özellikle de şahısların tanıklıklarına başvurmak, bir yandan mağdurları yeniden incitme ve nesneleştirme riskini diğer yandan da şüphe uyandırma tehlikesini barındırır. HREIB/ND-Burma var olan belgeleme çalışmalarını değerlendirmeye henüz başlamışken yerel bir kadın örgütü tecavüzün bir savaş tekniği olarak kullanılmasıyla ilgili son derece etkili bir kampanya yapmıştı. Bunun ardından uluslararası insan hakları ve insani yardım kuruluşları, diplomatik temsilcilikler ve gazeteciler, mağdurlarla röportajlar yapıp hikayelerini doğrulama talepleriyle örgütün başına üşüştüler. Tecavüz mağdurlarından bazıları, yaşadıklarını anlatırken aynı şeyi tekrar tekrar yaşadıklarını hissettiler ve doğal olarak bu durumdan zarar gördüler. Bunun yanı sıra mağdurlar hikayelerinin nasıl kullanılacağı konusunda da şüpheliydiler. Benzer bir şekilde Saddam Hüseyin rejiminden kurtulanlar da farklı insan hakları örgütlerinin tanıklıklarını toplamak amacıyla yaptığı ziyaretlerin çokluğu, dolayısıyla kabusu sürekli yeniden yaşamak zorunda kalmaları karşısında bıkkınlıklarını ifade ediyorlardı.

C. Belgelerin Analizi

Belgelerin analizi kullanım amaçlarıyla ve nasıl kullanılacaklarını belirleyen kurallarla ilişkilidir. Analiz, belgelerin başarılı bir şekilde işlenmesini sağlar ve her zaman stratejik bir şekilde kullanılır.

1. Kalıpların fark edilmesi

Analiz için, belge toplama işinde kullanılan yöntemden bağımsız olarak tutarlı bir yaklaşım belirlemek gerekir.

Örneğin, MF'nin analistleri ilk başlarda dünyanın her tarafına dağılmış haldeydiler, aralarında çok az iletişim ve koordinasyon vardı. Bu nedenle her biri elindeki verilere farklı analitik araçlarla yaklaşıp birbiriyle uyumsuz dolayısıyla kullanımı sorunlu ürünler ortaya çıkarıyordu. MF kısa zamanda analiz ekibinin aynı mekanda bulunması, böylece birbirleriyle konuşarak analiz için tutarlı kriterler geliştirmesi gerektiğini fark etti. Bu sayede analizleri kesintisiz karşılıklı geri bildirim olarak değerlendirme imkanı doğdu.

MF'nin aksine HREIB/ND-Burma'nın analize yaklaşımı çok daha hedef odaklıydı. ND-Burma üyelerinin belge analizlerini uluslararası standartlarla uyum içinde gerçekleştirebilmeleri için bir el kitabı hazırladı. Bu kitap aracılığıyla analistlere, mağdurlarla yapılan mülakatları nasıl yorumlayacaklarını, tekrarlayan kalıpları ve bunlardan sapmaları nasıl tespit edeceklerini ve bu kalıpları nasıl düzenleyip kodlayacaklarını öğrettiler.

Belgelerin ve bilginin analizi eğer verileri araştırma, arşivleme, adli kovuşturma, hakikat arayışı gibi farklı amaçlar için kullanıma hazır hale getirmiyorsa yeterince etkili değil demektir. Belgelerin nasıl kullanılacağı genellikle belgeler toplanıp düzenlenip analiz edildikten sonra ortaya çıkar. Ancak bazen de kullanımın nasıl olacağı en baştan bellidir ve bu durum kriter seçiminden belgelerin toplanmasına ve analiz edilmesine kadar tüm belgeleme sürecini etkiler. Kısacası, kullanım geniş ya da dar bir şekilde önceden belirlenmiş olabilir.

HREIB/ND-Burma'nın belge toplama ve kullanma faaliyetlerinin nihai amacı çok çeşitli ihtimallerin çevresinde dolaşiyor ve beş farklı geçiş dönemi adaleti mekanizmasının (hakikat arayışı, adli takibat, tazminat, kurumsal reformlar ve hafıza inşası) çizdiği çerçevede anlaşılması gerekiyor. Örgütün yerel STK'lara verdiği insan hakları belgeleme eğitiminin özünü de bu daha geniş amaçlar belirliyor.

HREIB/ND-Burma'nın tersine Amerikan istihbarat örgütlerinin Irak üzerine uzmanlaşmış konsorsiyumu olan Irak Araştırma Grubu (Iraq Survey Group) aradığı belgeleri çok sınırlı bir şekilde kullanıyordu. Grup kitle imha silahlarının varlığını ve yerlerini gösterecek, bir de Körfez savaşı esnasında kaybolan bir pilotun akıbetini öğrenebilecekleri Baas Partisi belgelerini arıyordu. Bu amaçla sadece işlerine yarayacağını tahmin ettikleri belgeleri toplamalarına ve analiz etmelerine olanak verecek kriterler geliştirdiler.²²

Sözlü tanıklıkları, alan araştırması analizlerini ve belgeleri bir araya getiren DC-Cam, Kamboçya halkının yaşadığı soykırımın içinde bir soykırımın daha gizli olduğunu ortaya çıkardı. DC-Cam'in topladığı veriler üzerinden yaptığı analize göre Pol Pot rejimi özellikle Müslüman Çam halkını yok etmeye çalışmıştı. Bunun sonucu olarak, Çamların nüfus içindeki oranı %5 olmasına rağmen Pol Pot'un mağdurlarının %25'i bu topluluktan geliyordu.

22 Irak Araştırma Grubu 2003'teki işgalin ardından Saddam Hüseyin rejimi tarafından geliştirildiği zannedilen kitle imha silahlarını, kimyasal ve biyolojik silahları ve bunları geliştirmeye yarayacak her türlü araştırma programı ve altyapı tesisini bulmak üzere koalisyon güçleri tarafından Irak'a gönderilen bir araştırma heyetiydi. Grubun bir diğer görevi de bir önceki savaşta kaybolmuş olan Amerikalı bir pilot hakkında bilgi edinmektir. Heyet aşağı yukarı 1000 kişiden oluşuyordu ve Pentagon-CIDA işbirliğiyle kurulmuştu.

ND-Burma Belgeleme El Kitabı

Veri Analizi: Kalıpları Fark Etmek, Delilleri Güçlendirmek

Tek bir olaya odaklanmak yerine kendini tekrar eden bir ihlal kalıbı gösterilebildiğinde insan hakları ihlallerine dair deliller güçlendirilebilir. Her ne kadar her bir ihlal önemli olsa ve uluslararası ilgiyi hak etse de, çok sayıda ve birbiriyle ilişkili ihlalin olduğu durumlarda tepki almak daha kolay olacaktır. Örneğin, aynı siyasi gruptan 50 kişinin tutuklanıp gözaltında tutulduğunu anlatan bir rapor birbiriyle alakasız ve bir kalıp sunamayan tekil olaylardan daha çok etki yaratacaktır.

Bu nedenle delilleri değerlendirirken bahsi geçen ihlallerin tekil olaylar mı yoksa aşağıdakiler gibi benzerlikler taşıyan ilişkili olaylar mı olduğuna karar vermek önemlidir.

- Mağdurların ortak noktaları var: Örneğin, belli bir siyasi partiye bağlılar ya da aynı etnik kökenden geliyorlar.
- Hep aynı ihlal söz konusu: Örneğin, usul hakları çiğnenerek çok sayıda tutuklama ve gözaltına alma yapılıyor.
- Suçun failleri ortak: Örneğin, hep aynı askeri birim belli bir grup insanı hedef alıyor.
- Devletin tepkisi hep aynı: Örneğin, devamlı olarak keyfi tutuklama ve gözaltıların bilgileri dahilinde olmadığını söylüyorlar.

Bu gibi tekrarlanan kalıplar devletin hak ihlallerinde önemli bir rol oynayıp oynamadığına karar vermekte yardımcı olur. Aynı zamanda başka insan hakları ihlallerini farketmeye yardım ederek uluslararası tepki yaratmak yolunda daha kuvvetli bir mesaj üretilmesini sağlar.

İnsan Hakları Yasasının Uç Noktada İhlal Edilmesi: Soykırım ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar

Bir kısım ileri derecede insan hakkı ihlalinin tekrar tekrar yaşanıyor olması daha ciddi bir ihlal ile ilgili ipucu sağlayabilir. Örneğin siyasi muhaliflerin toplu halde tutuklanmaları veya bir komutanın “yakında Karen hareketine destek verdiği düşünülen kimse kalmayacak” şeklindeki açıklaması soykırımın ya da insanlığa karşı işlenen suçların söz konusu olabileceğini gösterir ve daha fazla araştırma gerektirir.

Suçların Büyüklüğünü Anlamak

Soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar uluslararası hukuktaki en ciddi suçlardan ikisidir. İnsanların en temel haklarının ağır bir şekilde ihlal edilmesi anlamına gelirler. Bu manada soykırımı ve insanlığa karşı işlenen suçları tespit etmeye yönelik standartlar da evrensel olarak uygulanabilirlik taşır. Bu sayede devletler ve şahıslar kendileri resmi olarak bu standartlara uymayı taahhüt etmemiş olsalar dahi soykırımdan veya insanlığa karşı işlenen suçlardan sorumlu tutulabilirler.

Soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçların ciddiyetinden dolayı uluslararası bir müdahale çok güçlü deliller gerektirir. Bazen çok güçlü deliller olmasına rağmen bölgesel ve uluslararası siyasi meseleler hayatta kalanların korunmasına engel teşkil edebilir. Aynı zamanda pek çok grup bu düzeydeki ihlallerle karşı karşıya olabilir ancak ölçütlerin sağlandığının farkında olmayabilir. İnsan hakları örgütlerinin soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçların yasal tanımını bilmeleri, uluslararası hukukun kendilerine tanıdığı seçenekleri anlamaları ve duruma dair analizlerinin güçlenmesi açısından önemlidir. Soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçları meydana getiren unsurları bilmek bu konuda organizasyonlara faydalı olacaktır.

D. Belgelerin Yönetimi ve Saklanması

1. Gizlilik

Gizlilik ve bilginin kamunun erişimine açılarak yaygınlaştırılması da üzerinde durulması gereken meselelerdir. İnsan hakları örgütlerinin ellerinde bulunan çoğu belge bir şekilde özel bilgiler içerir. Şahsi belgelere sahip olmanın kendine özel zorlukları vardır. Organizasyonlar belgelerin başkalarının eline geçmesi ve bu şekilde mağdurlarının güveninin suistimal edilmesi ya da mağdurların yeniden zarar görmesi ihtimalinden korktukları için bu tip belgeleri kopyalamaktan bile çekinirler. Yine benzer nedenlerle kuruluşlar bu tip belgeleri kütüphaneler ve arşivler gibi ulusal muhafaza alanlarında saklamakta tereddüt ederler. ABD ve Avrupa'daki bazı büyük araştırma kütüphaneleri belirlenen süre boyunca halka ve araştırmacılara açmamak şartıyla bu tip belgeleri kabul ederler ya da belge kabulü için belgeleri hibe edenlerle bazı gizlilik anlaşmaları yaparlar.²³

Bilgiye erişim konusunda, belgelerin kendine özgü durumlarını ve bütünlüklerini, bugün ve gelecekteki kullanımlarını ve gizlilik meselelerini göz önünde bulunduran açık ve net protokoller hazırlamak muhtemel çıkar çatışmalarını ve gerilimleri öngörerek engellemeye yardımcı olabilir. Yine de bazı hassas malzemelerin kullanıldığı durumlarda farklı araştırma çeşitleri arasında ayırım yapmak ve niyetlerine göre farklı kullanıcılara farklı erişim imkanları sağlamak faydalı olabilir. Özellikle hassas kimi bilgiler ise herkesin kullanımına kapalı kalabilir.²⁴ MF şu anda belgelerin toplanmasını, muhafaza edilmesini, yapılandırılmasını, analiz

edilmesini, paylaşılmasını ve üzerlerinde çalışılmasını içeren bir belgeleme çalışmasının tam ortasında bulunuyor. Elleriindeki belgelerin önemli bir kısmı dijital ortama aktarılmış durumda ancak internette erişilebilir değil. Belgelere erişmek için özel izin almak gerekiyor. Guatemala şehrindeki Ulusal Polis Arşivi de benzer bir şekilde herkese açık değil; ancak talep edilen belgelerin detaylarını anlatan özel bir dilekçeyle başvurulduğunda erişim izni alınabiliyor.

2. Toplanan Kayıtların Bütünlüğü ve Sıhhati

Belge toplama işi tamamlandıktan sonra kuruluşlar, belgelerin saklanması, düzenlenmesi ve yönetimi ile ilgili kararlar alırlar. Raflara güzelce dizilmiş olsa da içeriğine verimli ve kolay bir şekilde erişilemiyorsa bir belge yığını hiçbir işe yaramaz.

Suikaste mağdur gitmiş şahısların Guatemala Ulusal Polis Arşivi'nde bulunan dosyaları. Louis Bickford.

Tercih edilmesi gereken, belgeleri orijinal bağlamlarına mümkün olduğunca yakın şekillerde saklamaktır. Mesela, MF eline büyük bir belge koleksiyonu geçtiğinde koleksiyonu bileşenlerine ayırdı, her bileşen için özel kitaplıklar ve etiketler hazırlayarak hem erişimi kolaylaştırdı hem de belgeleri kirlenmekten ve yıpranmaktan korudu. Belgelerin bu şekilde düzenlenmesi eski rejimin onları sınıflama biçimiyle uyumluydu ve arşivin genelinde de mümkün olduğunca rejimin sınıflandırma sistemi kullanıldı. Rejimin belgeleri yazışmalar, kayıtlar ve raporlar olarak sınıfladığı durumlarda üretilen bilgi

23 Bickford, "The Archival Imperative", 1097, 1114-15. Hollanda'da bulunan Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü buna iyi bir örnek olabilir. Bakınız: www.iisg.nl

24 Elizabeth Quay Hutchison, "A Rapporteur's Report: Preserving Historical Memory: Documents and Human Rights Archives in the Southern Cone" (Ford Foundation, Andes and Southern Cone Office, 1999).

ihtiyacın üstünde bile olsa bu ayrımlar korundu.

3. Teknik Konular

Verilerin daha kolay erişilebilir olmasını arzulayan pek çok belgeleme kuruluşu ellerindeki kağıt belgeleri elektronik formata dönüştürür ve bu sayede belgelerin defalarca ellenecek hasar görmesini de engeller. Doğru bir şekilde yapıldığında mikroformun ömrü saklama koşullarına bağlı olarak 50-100 sene arasındadır. Ancak, mikrofilme alınmış belgelerin de dijital ortama aktarılması için adımlar atılmalıdır. Dijital hale getirmenin faydaları şöyle sıralanabilir:

Daha çok miktarda bilgi, daha çok sayıda insana çok daha hızlı bir şekilde ulaştırılabilir.

Bir belge koleksiyonu çok farklı yaklaşımlarla incelenip dolaşılabilir.

Devasa belgelerin içinde arama yapmayı mümkün kılarak ve belgeleri farklı kategorilere ayırarak analiz yapmak kolaylaştırılabilir.

Ancak unutulmaması gereken dijital ortama aktarmanın koruma demek olmadığıdır. Korumanın amaçlandığı durumlarda tavsiye edilen her zaman kağıtların muhafaza edilmesi ve mikroformların kullanılmasıdır. Ancak amaç yaygınlaştırma olduğunda dijital ortama aktarma seçeneğinden yararlanılmalıdır.²⁵

Belgelerin dijital ortama atıldıktan sonra tasnif edilmeleri gerekir. Belgeler dijital hale getirme esnasında da önceden belirlenmiş kriterlere göre otomatik olarak tasnif edilebilir. Bu sayede istatistikî analizler yapmak da mümkün olur.

Bu süreç dijital ortama aktarmanın nasıl yapılacağını belirleyen yazılı bir yönerge

hazırlanmasıyla başlamalıdır. Daha sonra bir sosyal bilimci belgeleri analiz edip, herbirinin değerini artırmak için atılması gereken başka adımlar var mı diye bakmalıdır. Verilerin dijital versiyonunun sağlanması yapılmalı ve dijital damgalama (*watermarking*) gibi işlemlerle orijinaler korunmalıdır.²⁶ Bunların yanında bir de internet üzerinden erişilemeyen, üzerinde değişiklik yapılamayacak (*read-only*) kopyalar hazırlanarak belgelerin orijinaleri korunmalıdır.

Bağlama ve zamana bağlı olarak değişen onlarca belge düzenleme, saklama ve yönetme yöntemi vardır. Hepsini listelemek bu yayının amacını aştığı için DAG üyelerinin belgeleri saklarken ve yönetirken kazandıkları deneyimleri paylaşmakla yetineceğiz.

Saraybosna'daki Araştırma ve Belgeleme Merkezi belge koleksiyonunu muhafaza etmek için üç aşamalı bir dijital ortama aktarma yöntemi geliştirdi. Birinci adımda, merkezin çalışanları belgelerin içeriklerini analiz ediyorlar. İkinci aşamada tüm belgeler sınıflandırılıyor. Son aşamada ise muhafazalarını ve düzgün bir şekilde yaygınlaştırılmalarını sağlamak amacıyla tüm belgeler dijital formata aktarılıyor.²⁷

HREIB/ND-Burma, Benetech tarafından geliştirilmiş, bir sayfalık şablonuna girilen nitel verileri şifreleyerek güvenli bir sunucuya gönderen Martus programını kullanıyor. Veritabanlarını, belgelenmiş olan her olayda şahısların hangi rollerde olduklarını gösterecek şekilde kurmuşlar. Bu sayede basit bir mağdurlar ve failer

26 Sağlama mekanda (telekomünikasyon aracılığıyla) ve zamanda (depolamayla) hareket ettirilen verilerin bütünlüğünü ve doğruluğunu güvence altına almak için yapılan bir hata tarama işlemidir. Dijital damgalama (*watermarking*) ise bir dijital sinyale veri işleme yöntemlerinin tamamına verilen isimdir. İşlenen bu veri belge her kopyalandığında onunla birlikte taşınır. Görünmez damgalama ise belgelerin izinsiz olarak çoğaltılmasını engellemek için kullanılır.

27 Saraybosna Araştırma ve Belgeleme Merkezi, *Aktivite Planı* (Temmuz 2005-Temmuz 2006), 15.

25 Bickford, "The Archival Imperative" 1097, 1115.

listesi oluşturmaktansa farklı bağlamlarda ve farklı olaylarda aynı şahısların oynadıkları birbirinden farklı rolleri görmek mümkün oluyor. Genel biyografik bilgileri de içeren veritabanı sayesinde HREIB/ND-Burma her bir şahsın belli olaylardaki rolünü doğru bir şekilde tespit edebiliyor ve bir şahsın mağdur mu yoksa suçun faili mi olduğunu konusunda yaşanabilecek karışıklıkların ve tartışmaların önüne geçiyor.

DC-Cam'in bilgi yönetimine yaklaşımı genel anlamdaki yönetim yaklaşımlarını yansıtıyor. Veri girmenin yarattığı bıkkınlığın ve stresin farkında olan kuruluş, çalışanlarının sadece yarı zamanlı olarak veri girişi yapmasını, geri kalan zamanda ise alan araştırmalarını yürütmelerini istiyor. Saha çalışmasına odaklanan bir organizasyon olan DC-Cam birliktelik hissi oluşturarak takım ruhunu zenginleştirme yöntemleri geliştiriyor ve bilgi yönetimine de bu birliktelik hissini koruyacak şekilde yaklaşıyor.

DC-Cam'in malzemelerini kataloglamakta kullandığı dört veritabanı var. Çoğunluğu arşivlerinde bulunan belgelerden elde ettikleri bilgileri biyografik, bibliyografik, görsel ve coğrafi veritabanlarına işliyorlar. Bu veritabanları Yale Üniversitesi'nin Soykırım Programı ile Avustralya New South Wales Üniversitesi'nin işbirliği ile kurulmuş.²⁸

MF'nin bilgi yönetimi için birkaç temel kuralı var:

Kural 1: Orijinal bilgiler hiçbir zaman elden çıkarılmamalıdır. Bu kural belge niteliği taşıyan tüm malzeme ve bağlamları için geçerlidir. Bağlamanın bilgi olma özelliği, soyut niteliğinden dolayı çoğunlukla görmezden gelinir. Ancak depolama ve saklama faaliyeti esnasında

belgelerin bağlamalarının korunması bir zorunluluk olmalıdır.

Kural 2: Belgeleri dijital ortama aktarma süreci içinde bakış açısı şu anda var olan teknolojiyle sınırlanmamalıdır. Belgeleri ekonomik nedenlerle düşük çözünürlüklerde taramak gelecekte daha yüksek çözünürlükte yapılabilecek analizlere mani olacaktır. MF, şu andaki kullanım en yüksek kaliteyi gerektirmiyor olsa dahi var olan en yüksek standardın kullanılmasını tavsiye etmektedir. Bunun yanında, belgeleri dönüştürme sürecinde kullanılan formatlar evrensel değilse bile yaygın standartlara uygun olmalıdır. Arşivciler yeni çıkan formatları takip etmelidir. Günümüzde teknolojik standartların bir ölçüde oturmuş olması daha fazla tutarlılığa ve uyumluluğa imkan verdiği için faydalıdır.

Kural 3: MF'nin 3-2-2 kuralı olarak adlandırdığı bu kurala göre her bir veri üç kopya halinde, iki ayrı formatta ve iki ayrı yerde saklanmalıdır. Veriler taşınabilir olmalı ve oradan oraya götürülebilmelidir. Bu amaca uygun olarak dijital formatlar kullanılmalıdır. Mikrofilm ve mikrofişlerde ise durum tam tersinedir. Bu durumda bilgiyi taşımak her zaman mümkün olmaz ve verilerin bozulması tehlikesi mevcuttur.

FAFG'nin faaliyetleri gizli mezarların bulunmasına ve ölüm nedenlerinin tespitine odaklandığı için kuruluş ilk başlarda belli bir düzenleme, yönetim ve saklama stratejisi izlemiyordu. Ancak FAFG çalışanları, değişmekte olan siyasi kaygıları belgeleri farklı bağlamlarda kullanmalarına olanak sağladığı için diğer DAG üyelerinden öğrendiklerinin ışığında standartlaştırılmış bir saklama ve yönetim sistemi kuruyorlar.

4. Belgeleri Elde Bulundurma

İnsan hakları örgütleri devlete ait bazı belgeleri ellerinde bulduklarında sivil toplum ve devlet arasında gerginlikler yaşanabilir. Hem Kamboçya'da hem de

28 Bu veritabanları hakkında daha fazla bilgi için bakınız: <http://www.dccam.org/Database/Index1.htm>

Irak'ta böyle bir durum sözkonusu: DAG üyesi örgütler devlete ait olduğu iddia edilebilecek belgeleri kontrol altında tutuyorlar. MF, kimin mirasçısı olduğu bilinmeyen çok sayıda Baas Partisi belgesini elinde bulunduruyor. Kamboçya'da da DC-Cam Tuol Sleng arşivleri gibi mahkemelerde de kullanılacak pek çok belgeyi muhafaza ediyor. Ancak DC-Cam bu belgeleri sadece merkeze değil tüm Kamboçya halkına ait olarak görüyor. Belgelerin önemli bir kısmı geçen yıllar içinde yıpranmış; hükümet ise bunları koruyabilecek teknik donanıma sahip değil. Bu nedenle de DC-Cam'in belgeleri muhafaza edip elinde bulundurmasına izin veriliyor. Buna uygun olarak DC-Cam de elinde bulunan belgelerin ulaşılabilir olması için bir usul belirlemiş durumda. Belgelerin teslim alınması, elde bulundurulması, kullanılırken göreceklere muamele ve elden çıkarılması bu usule göre yapılıyor ve belgeler halka açık bir şekilde saklanıyor.

Eski Yugoslavya'da çalışan HLC ise Lahey'de kullanılan belgelerin kuruluşa teslim edilmesi için uğraşiyor.

Devletin geçmişte meydana gelmiş insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak insan hakları kuruluşlarıyla işbirliği yaptığı durumlarda belgelerin kimin elinde bulunacağı kayda değer bir sorun oluşturmaz. Ancak devletin işbirliğine yanaşmadığı durumlarda insan hakları örgütlerinin fazladan güvenlik önlemleri alması veya belgelerin orijinallerine sahip olma isteğinden geri adım atıp kopyaların güvenli bir yerde saklanmasını garanti etmesi gerekebilir.

İnsan hakları kuruluşlarının belgeleri elde bulundurmaları konusunda ortaya çıkabilecek muhtemel sorunlar düşünüldüğünde, belgelerin belli bir anda nerede ve kimin elinde olduğunun sıkı bir şekilde takip edilmesine imkan veren bir düzenleme, sürtüşmelerin azaltılmasına yardımcı olacaktır. Guatemala'daki Ulusal Polis Arşivi'nde belgelerin el değiştirmesiyle ilgili kayıtlar bir sorun

oluşturmuyor çünkü belgeler her zaman polis tarafından saklanmış. Ancak arşivin içinde her bir belgenin belli bir anda kimin elinde bulunduğu dair bir kayıt sistemi yok. Belgelerin izlenebilmesi için yapılan çalışmaların kaydedildiği bir defter kullanılıyor ancak örneğin belgelerde değişiklik yapıldığında sorumluların bulunmasını sağlayacak kadar sıkı bir sistem kurulmuş değil. Halbuki, belgelerin hukuki süreçlerde de kullanılmasının muhtemel olduğu durumlarda belgelerin el değiştirmesi düzgün ve sıkı bir şekilde kayıt altına alınmalıdır.

Guatemala Ulusal Polis Arşivi'ni ziyaret eden DAG üyeleri.
Louis Bickford.

5. Yıpranma ve Kirlenme

Kağıt belgeleri toplamakla ilgili en temel prensip yıpranma ve kirlenmeyi mümkün olduğunca aza indirmektir. Bu bağlamda yıpranmadan kasıt belgelerin kaybı, kirlenmeden kasıt ise orijinal koleksiyonun başka belgeler eklenerek bozulmasıdır. Bu anlamda yıpranma ve kirlenme orijinal koleksiyonun zarar görmesine ve koleksiyonun sağladığı bilgilerin bağlamının kaybolmasına neden olur. Yıpranma ve kirlenme kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşecektir ancak bu zararı en aza indirecek önlemlerin de alınması

gerekir. MF'nin çalışmalarından bir örnekle bu konuyu açıklamaya çalışalım:

Yıpranma, Kirlenme ve Kürt Koleksiyonunun Karşılaştığı Diğer Zorluklar

MF'nin 1998'de Kuzey Irak'taki Kürt gruplarından edindiği bazı belgeler MF'nin eline geçene kadar süren yolculuğun her aşamasında budandı ve eksildi. Zaten ilk aşamada Kürt gruplar her belgeyi almaya gerek duymamış, sosyal ve siyasi olarak hassas olabileceğini düşündükleri belgeleri koleksiyondan çıkarmışlardı. Belgeler kamyonlarla taşındıktan sonra uçakla ABD'ye gönderildi ancak bu süreçte de bazı kayıplar oldu. ABD'de bazı talihsizliklerin yanında kasıtlı olarak alınan kararlar da bir kısım belgenin daha koleksiyondan çıkarılmasına neden oldu. Zaten gelen malzemeler Bağdat'ta toplanmış başka belgelerle birlikte gelişigüzel paketlenmişti, dolayısıyla koleksiyonun sırası ve yapısı bozularak yıpranmaya neden olunmuştu. Sonuç olarak belgelerin bir yerden bir yere taşınması esnasında ortaya çıkan ufak bir kargaşa peşi sıra başka hataları getirdi ve daha sonra telafisi zor aksaklıklara yol açtı.

IV- SÖZLÜ TARİH

DAG üyesi grupların çoğu ilk elden bilgi edinmek amacıyla şahitlerin ve mağdurların tanıklıklarını topluyor. Bizim bu yayında “sözlü tarih” olarak adlandıracağımız hakikate ulaşma yolu olarak sözlü bilgi toplama işi “tanık mülakatları” ya da “gerçeğin araştırılması” gibi pek çok isimle de anılır.

HREIB/ND-Burma'nın faaliyetleri temel olarak, Tayland sınırını geçmiş olan Burmalı mültecilerle veya saha araştırmacıları tarafından zorunlu göç ya da ateşkes bölgelerinde gizlice yapılan mülakatlara ve toplanan sözlü tanıklıklara dayanıyor. Ağ üyeleri kategorileştirme için gerekli olan ölçütleri hazırladıktan sonra mağdurlar ve tanıklarla görüşmeler yapıp ne oldu, ne zaman oldu, emirleri kim verdi gibi sorular soruyorlar. Bu sözlü tanıklıklar kısa vadede Burma'da demokratik bir değişimi hayata geçirmek için kullanılıyor. HREIB/ND-Burma'nın bu sürece yaptığı özgün katkı, şu anda var olan değişim çabasına yaptığı etki kadar ellerinde bulunan tanıklıkları gelecekte yaratılabilecek geçiş dönemi adaleti mekanizmaları için kullanma ihtimalinden de kaynaklanıyor.

HREIB/ND-Burma çalışanları, mülakatlarda, mağdurlar ve tanıklar görüşmeyi yapan kişiden etkilenmeden kendi hikayelerini anlatabilsinler diye bilinçli bir tercihle açık uçlu sorular soruyorlar. Ancak yine de ağı oluşturan 10 örgütün sözlü tanıklık toplama yöntemlerinin tutarlı olması gerekiyor.

HREIB/ND-Burma bunu sağlamak amacıyla katı bir anket formu vermektense, üyelerinin saha çalışanlarını, uluslararası hukukla uyumlu bir şekilde meselelerin özüne ulaşabilecek kavramlar kullanmaları konusunda eğitiyor. Örneğin, uluslararası insan hakları normlarına göre bir olayın kaybetme olarak adlandırılması için dört

öğenin mevcut olması gerekiyor: kaçırma, kaçırmanın keyfiliği, devlet memurlarının ya da kurumlarının sürece dahil olması ve devletin bilgi vermeyi reddetmesi. Bu dört aşamayı akıllarında tutan saha çalışanları, sorularını her bir aşamanın yaşanıp yaşanmadığını anlayacak şekilde formüle ediyorlar. Bu yöntem sayesinde tüm üye kuruluşlar bağımsız bir şekilde çalışıp kendi yöntemlerini geliştirirken elde edilen veriler organizasyonlar arasında karşılaştırılabilir oluyor.

Kamboçya'da mağdurların ve failerin buluşmasına eşlik eden DAG üyeleri. Patrick Pierce.

MF de sözlü tanıklıklar toplamak için olayların şahitleriyle görüşmeler yapıyor. Ancak onların yöntemi HREIB/ND-Burma'nınkinden oldukça farklı. MF'nin her yaş ve cinsiyetteki mağdurun yaşadığı insan hakları ihlallerine kulak kesilen casusları var. Bunlar duydukları hikayeleri, ofiste tartışmaya açmak amacıyla kimi yönlerini vurgulayarak kaleme alıyorlar. Bu aşama geçildikten sonra araştırmacılar tanıklarla ve mağdurlarla konuşarak hikayeyi doğruluyor ve ölüm ilmühaberi gibi hikayeyi destekleyecek belgeleri topluyorlar. Bu şekilde dosyalar oluşturulduktan sonra bu dosyalardan bazıları 12 saat sürebilen ve insanların serbest bir şekilde konuştukları mülakatlar için seçiliyor. Videoya kaydedilen malzeme kısaltılarak 12 dakikalık bir özet elde ediliyor ve bu kısa film yayınlanıyor. 12

saatlik filmler ise gelecekte işkence ve şantaj hakkında yeni tematik programlar hazırlanması ya da trend analizi yapılması için arşivleniyor. Arşivlenen versiyonların gelecekte olabilecek adli takibatlarda delil olarak kullanılması da umuluyor.

İki yıl süren bu projenin sonunda çok çeşitli içeriğe sahip 100 görüşme yapılmış olsa da son aşamada seçilen görüşmelerin bu çeşitliliği yansıtması hedeflenmiyor. Görüşmelerin seçilmesindeki şahsi görüşler ve güvenliğe yönelik kaygılar rol oynuyor. Zaten mağdurlarla yapılan mülakatların temel amacı da eski rejim esnasında yapılanları belgelemekten ziyade mağdurları güçlendirip yaşadıklarını atlatmalarını sağlamak.

DC-Cam'in 2000 yılından bu yana yürüttüğü Hesap Verebilirliği Artırma Projesi, Kamboçya'nın kırsal kesimine araştırmacılar gönderiyor. Kızıl Kmer mensuplarının Demokratik Kampuçya döneminde yazdıkları biyografileri ellerinde bulunduran bu araştırmacılar, eski Kızıl Kmer kadrolarının veya hayatta olan akrabalarının yerlerini tespit edip onlarla eski rejim altındaki hayatları hakkında mülakatlar yapıyor. Şimdilik mülakat yapmayı planladıkları 12000 Kızıl Kmer mensubundan 2000 tanesine ulaşmış durumdadır, geri kalanların önemli bir kısmı ise ya ölmüş ya da kaybolmuş.

Yukarıda anlattığımız yöntemlerin hepsi genel bir başlık olarak sözlü tarih çalışmaları altında toplanabilir. Sözlü tarih, kayıt altına alınan mülakatlar aracılığıyla geçmişe dair hatıraları ve şahsi anlatıları toplamak anlamına gelir. 2. Dünya Savaşından sonra sözlü tarih mülakatları yapmak geçmişte yaşananlara dair bilgi toplamanın popüler bir yöntemi haline geldi.²⁹ Latin Amerika'da yaşanan

dönüşümden sonra ise sözlü tarih, hakikati anlatmanın bir aracı oldu.

Sözlü tarih mülakatlarının amacı söz konusu olaylar hakkında başka kaynaklardan öğrenilemeyen gerçeklere ulaşmaktır. Mülakatlar ayrıca mülakat yapılan kişinin şahsi deneyimi hakkında da fikir vermelidir. Mülakatta üzerine konuşulan konular kişisel deneyim ve gündelik yaşamın ayrıntıları kadar görüşülen kişinin duygularını, umutlarını ve korkularını da kapsmalıdır. Mülakatı yapan kişi görüşülen şahsın deneyimi ışığında ilgili konuları belirlemeli ve konuşmayı yönlendirmelidir. Ancak yine de mümkün olduğunca çok bilgi edinmek için gerektiğinde konunun değişmesine ve çıkış noktasından uzaklaşmasına karşı da açık ve esnek olmalıdır.

1. Sözlü Tarih Yöntemi

Pek çok sözlü tarih örgütünün, sahanın gereklerini yerine getirmeleri ve görüşmelerden elde edebilecekleri bilgi miktarını en üst düzeye çekebilmelerini sağlayacak bir sistem oluşturmaları konusunda görüşmecilere rehberlik eden kuralları bulunur.³⁰

Bir sözlü tarih mülakatının ilk aşamasındaki (yani ön görüşme veya ön araştırmada) amaç, görüşme yapılacak kişinin hayatının bilgisine genel hatlarıyla vakıf olmak ve mülakat konuları hakkında bilgilenmektir. Görüşmecinin mülakat yapılan kişiden gerekli tüm bilgileri almasını ve muhtemel sorunların önüne geçilmesini sağladığı için bu aşamanın yapılacak görüşme üzerindeki etkisi büyüktür. Ön çalışma esnasında basit bir kronoloji oluşturmak ve odaklanılacak mekanları ve olayları tespit etmek gerekir.

29 Donald A. Ritchie, *Doing Oral History: A Practical Guide* (New York: Oxford University Press, 2003), 19.

30 Bu kuruluşlardan bazıları: American Oral History Association (OHA), Canadian Oral History Association (COHA) ve International Oral History Association (IOHA). Sırasıyla web siteleri için bakınız: http://omega.dickinson.edu/organizations/oha/pub_eg.html , <http://oral-history.ncf.ca/index.html>, www.ioha.fgv.br

Ön görüşmeler, mülakat yapılacak kişilerin seçimine dair kriterlerin oluşturulmasını sağlayarak sadece belli olaylarla ilgilenen sözlü tarih projelerinin şekillendirilmesinde faydalı olabilirler. Bir ön görüşmenin hemen ardından özetinin yazılması gelecekteki araştırmalara olanak tanımak, görüşülen kişinin hatırladıklarının yeterli olup olmadığını tespit etmek ve kişinin deneyimi ile özelliklerinin projenin amaçlarıyla örtüşüp örtüşmediğini görmek için elzemdir.

Sözlü tarih mülakatları öncesinde yapılacak olan hazırlık çalışmasının diğer kısmını da görüşme esnasında bahsi geçebilecek konularla ilgili araştırma yapmak oluşturur. Görüşmeciyi tarihi bağlam, görüşme yapılacak kişinin hayatı ve yaşanan olayla ilgili temel bilgilere sahip olmalıdır. Yaygın olarak uygulanan yöntem sözlü tarih mülakatında sorulacak soruları şekillendirmek için olabildiğince çok çeşitli belgeden yararlanmaktır. Mahkeme kayıtları, monograflar, STK raporları ve haritalar bir sözlü tarih mülakatı için yapılan hazırlıkta faydalı olabilir.

2. Sözlü Tarih Mülakatı

Bir sözlü tarih mülakatının yapılması da farklı aşamaları gerektirir: Onay formunun hazırlanması, sorulara karar verilmesi ve mülakatın kaydedilmesi. Ön görüşme ve ön araştırma ile elde edilen bilgiler mülakat sorularının hazırlanmasında kullanılmalıdır.

İnsan hakları ihlallerinin mağdurlarıyla çalışırken gizlilik ve mahremiyet özellikle önemlidir. Görüşülen kişilerin, yapılan görüşmenin tamamının bir araştırma projesi kapsamında kullanılmasına onay vermeleri durumunda dahi şahısların biyografik bilgileri ve onlarla nasıl iletişime geçilebileceği açık izinleri olmadan kesinlikle başkalarıyla paylaşılmamalıdır.

Soruları önceden hazırlamak faydalıdır ancak görüşme esnasında esnek davranmak da bir o kadar önemlidir. Genellikle en önemli bilgiler görüşme yapılan kişinin

açtığı bir konuda sorulan soruların neticesinde elde edilir. Görüşmenin başlarında evet ya da hayır cevaplarının alınacağı sorulardansa ucu açık sorular tercih edilmelidir. Mülakat biraz ilerledikten sonra görüşmeci bir kısım şeylerden emin olmak amacıyla daha somut sorular sorabilir. Mülakat yapılacak yer belirlenirken de görüşmeci, görüşülecek kişiye danışarak onun tercihlerine göre bir karar vermelidir.

Mülakatlar sesli ya da görüntülü olarak kaydedilebilir. Görüşülen kişinin kameranın önünde konuşmaktan korkmamasını sağlamak için sürecin nasıl işleyeceği en baştan açık açık anlatılmalıdır. Özellikle savaş suçları ve insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda, görüşme yapılan kişiler, misilleme hareketlerinden veya siyasi saldırılardan korktukları için gerçeği anlatırken kayda alınmak ve hikayelerinin kamuya açık hale gelmesi konusunda tedirgin olabilirler. Bu nedenle, mağdur ya da tanık hangi sebeple olursa olsun görüşmenin kayda alınmasını istemediğinde buna saygı göstermek gerekir.

3. Görüşmelerin Deşifresi ve Arşivlenmesi

Bir görüşme kayda alındıktan sonra mutlaka yazıya dökülmelidir. Deşifrenin mümkün olduğunca titizlikle yapılması ve görüşme esnasında sarf edilen her kelimenin eksiksiz bir şekilde yazıya dökülmesi gerekir. Deşifrelerin yapılması sözlü tarih çalışmalarının en yorucu kısmıdır: odaklanma ve çokça zamana gerektirir ve görüşmecinin öznel deneyiminden, dolayısıyla da hatırladıklarından etkilenme ihtimalini barındırır. Her zaman mümkün olmasa da ideal olan görüşmenin yazıya dökümünü üçüncü bir kişinin değil görüşmecinin yapmasıdır. Bu sayede yazıya ortaya çıkabilecek hatalar en aza indirilir. Düzeltme ve düzenleme işlemi anlamın ve bağlamın bozulmasına yol açabileceği için deşifreler kesinlikle olduğu gibi bırakılmalıdır.

Görüşme yazıya dökülüp şahıs ve yer isimleri kontrol edildikten sonra görüşmenin bir özeti çıkarılır. Özet, mülakat içeriğinin kısaca anlatılmasından ibarettir ve araştırmacıların verilere daha kolay ulaşmasını sağlar. Bir sözlü tarih mülakatını özetlemekteki amaç onu kullanacakların işlerini kolaylaştırmaktır. Özetler kısa ama öz olmalı ve sadece deşifrede bulunan bilgileri içermelidir. Olayları zaman sırasıyla anlatmalı ve kim, ne, nerede, ne zaman, niçin sorularına cevap vermelidir. Görüşülen kişiden elde edilmemiş olan herhangi bir bilgi veya yorum şahıs dosyalarına yazılmalı ancak özette yer almamalıdır.

Bir sözlü tarih projesi esnasında üretilen tüm belgeler düzgün bir şekilde arşivlenmelidir. Sesli ve görüntülü kayıtlar vakit kaybetmeden kopyalanmalı ve güvenli bir yerde saklanmalıdır. Kayıtların dijital ortama aktarılması hem yeniden dinlemeyi kolaylaştırır hem de orijinal kaydın zarar görmesine mani olur.

Mülakatın sesli ve görüntülü kayıtları kadar deşifresi de birinci derecede öneme sahiptir ve ona göre muamele görmelidir. Görüşmelerin DVD'leri veya ses kayıtları varsa veritabanına işlenmeli, orijinal kayıtlar ve deşifreler arşivde saklanmalıdır. Deşifreler ve sözlü tarih mülakatına dayanan diğer malzeme, olay raporlarının hazırlanması için kullanılmalıdır. Olay raporlarının incelenmesi ile mağdurların, faillerin, tanıkların isimleri ve olayın detayları ortaya çıkarılarak bu bilgiler gelecekte yapılacak araştırmalarda kullanılabilir.

4. Çatışma Sonrası Topluluklarında Sözlü Tarih Yönteminin Yaratabileceği Sorunlar

Sözlü tarihin amacı genellikle toplulukların ya da kişilerin belleklerinin muhafaza edilmesi olarak anlaşılır. Ancak aynı yöntem başka kaynak olmadığı için çatışma sonrası toplumlarında resmi tarih anlatısıyla gerçekte olanlar arasındaki boşluğu

doldurmak için de kullanılır.

Araştırmacılar, belleğin muhafazasına odaklandıkları durumlarda görüşülen kişinin geçmişi kendi kelimeleriyle anlatmasına izin vermelidirler. Diğer yandan, eğer gerçeğin ortaya çıkarılmasına odaklanıyor ve cinayetlerin, işkencelerin ve her türlü vahşetin belgelenmesini amaçlıyorlarsa mülakat esnasında daha aktif bir rol üstlenmeleri gerekir. Görüşmecinin niyetinin ne olduğuna bağlı olarak mülakatın nasıl yapılması gerektiğine dair yaklaşımlar değişir; bu da görüşülen kişiyle kurulan diyalogu ve sorulan soruları ciddi şekilde etkiler.

Görüşmeci ve mülakat yapılan kişi arasındaki ilişki de mülakat esnasında sorunlar yaşanmasına neden olabilir. Bir insan hakları ihlalinin mağduru ya da tanığıyla yapılan bir sözlü tarih mülakatı sıklıkla travmatik ve hırpalayıcı olayların anlatılmasını gerektirir. Bu nedenle de mülakat genellikle acı verici bir deneyime dönüşür. Dolayısıyla görüşmecinin anlayışlı olması ve bir yandan objektifliğini korurken bir yandan da mülakat yapılan kişiyle arasında bir güven ilişkisi tesis etmesi zorunludur.

Araştırmacıların karşılaştığı en büyük zorluklardan biri de insan hakları ihlallerinin failleriyle mülakat yaparken ortaya çıkar. Görüşülen kişinin anlattıkları vermiş olduğu kararları ve işlediği suçları meşrulaştırma gayretiyle dolu olabilir. Böyle durumlarda görüşmecinin yargılayıcı veya tartışma başlatıcı sorular sormaktan kaçınması gerekir. Her ne kadar sözlü tarih çalışmaları mağdurlara odaklanıyor olsa da içeriğin gerçeği yansıtıp yansıtmadığına bakmaksızın mümkün olduğunca faillerin tanıklıklarını toplamak da önemlidir. Bu özgün deneyim bize hikayenin diğer tarafını anlatır ve bahsi geçen şiddet eylemlerini gerçekleştirenlerin veya başlatanların zihin dünyalarını anlamamızı, hatıralarını belgelememizi sağlar.

Sözlü tarih yöntemi, sık sık, görüşmecinin mülakatı yönlendirme gücü nedeniyle

güvenilmez ve taraflı görülür ve bunun için eleştirilir. Ancak sözlü tarih mülakatı tek yönlü bir süreç değildir. Aksine iki kişi arasında gerçekleşen bir diyalogdur. Anlatılmamış hiçbir gerçeklik kırıntısının kalmaması ve konuyla ilgili tüm bilgilerin elde edilmesi için de böyle olmak zorundadır. Bu nedenle sözlü tarih araştırması yapanların görüşülen kişiyi konuyla ilgili her şeyi anlatması için yüreklendirecek şekilde aktif bir rol oynamaları ancak bunu yaparken bir yandan da görüşülen kişiyi etkileyip sürecin tarafsızlığına zarar vermemeleri gerekir.

Sözlü tarih, bir taraftan da, çok yakın geçmişi belgelediği için objektif olmadığı iddiasıyla eleştirilir. Bu iddiaya göre araştırmacı araştırma nesnesine zamansal olarak ne kadar yakınsa verileri kaydederken o kadar yanlı davranacaktır. Her ne kadar sözlü tarih çalışması yapanların tarafsızlıklarını koruma konusundaki özeni elzem olsa da, üzerinden uzun zaman geçmesine izin verildiğinde kaybolacak kıymetli bilgi miktarı düşünüldüğünde taraf tutma riski önemsiz kalmaktadır.

Tüm bu çekinceler ve eleştiriler nedeniyle sözlü kaynaklar, bilgi hiyerarşisinde yazılı belgelerin ve gizli mezarlardan çıkarılan kemikler gibi materyalin ardından gelen üçüncü sınıf bilgi kaynakları olarak görülmektedir. Ancak, sözlü tarihin tarihsel hafızaya yaptığı katkının kabul edildiği örnekler de mevcuttur. Üstelik tüm tarihsel bilgi kaynakları öyle ya da böyle güvenilmez olarak görülebilir. Belgelerin üzerinde belli bir ideolojiyi yansıtmaları için oynanabilir, sahteleri üretilebilir ya da yoktan belgeler yaratılabilir. Bunların yanı sıra saklanacak belgelerin seçimi de yanlı bir tarih algısının sonucunda olabilir.

Örnek Olay: Ladurie'nin Montaillou'su

1970lerde Fransız tarihçi Emmanuel LeRoy Ladurie, güney Fransa'daki bir köy hakkında *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324* isimli bir kitap yayınladı. Kitapta, daha sonra Papa VII. Benedict olacak olan Piskopos Jacques Fournier'in Engizisyon mahkemeleri için (1318-1325) o bölgede sorguladığı 500 inançsızın ifadelerinden yararlandı. Piskoposun katipleri, sorgulamalar esnasında her bir soruyu ve cevabı yazıya geçirmiş ve bu kayıtlar Vatikan arşivlerinde saklanmıştı. Bu deşifrelerin varlığı sayesinde Ladurie, geleneksel kaynaklarının hiçbirinin sağlayamayacağı özgün bir perspektif kazanarak Avrupa tarihinin bu dönemine dair yazılmış en etkileyici eseri ortaya çıkardı.³¹

31 Donald A. Ritchie, *Doing Oral History: A Practical Guide* (New York: Oxford University Press, 2003), 118.

V- ADLİ ANTROPOLOJİ

Adli antropolojiyi anlatmaya başlarken maddi kanıtlarla onlardan elde edilen bilgi veya belgeleri birbirinden ayırmakta fayda var. Kemikler ve diğer kalıntılar gibi maddi kanıtlar kendi başlarına belge niteliği taşımazlar ve saklanmaları gerekmez. Aksine bu tür kanıtlar onlara sahip olması gereken kişilere yani mağdurların ailelerine iade edilmelidir. Adli antropoloji özellikle maddi kanıtların yerlerinin tespit edilmesine ve değerlendirilmesine odaklanır, bu yönüyle de Clyde Snow'un ve Arjantin Adli Antropoloji Ekibi'nin 1980lerde yaptığı öncü çalışmaların ardından insan hakları alanıyla yakından ilişkili hale gelmiştir.

Adli antropoloji fiziksel antropoloji, adli patoloji, jeofizik, genetik, radyoloji ve bilgisayar bilimleri gibi disiplinlerden yararlanarak iskelet kalıntılarını içeren davaların çözümlenmesini; kayıpların veya faili meçhul cinayet mağdurlarının kimliklerinin tespit edilmesini ve buluntuların ailelere iade edilmesini sağlar; yasal ve yasal olmayan bağlamlarda yaşanan kötü muamelenin kanıtlarını toplar.

Maddi kanıtların bulunması sürecinde ortaya çıkan bilgi ve belgelerle kanıtların değerlendirilmesiyle üretilen veriler DAG üyesi kuruluşların da ilgi alanına giriyor.³² Zaten aslında kemiklerin de okunabilen bir çeşit kayıt olarak düşünülmesi mümkün. DAG üyesi kuruluşlardan olan FAFG ağırlıklı olarak maddi kanıtların toplanması ve belgelenmesi konusunda çalışıyor. Bu çalışmalarda FAFG'ın öncelik verdiği konu ise kimliklerin tespit edilmesi ve ölüm sebeplerinin belirlenmesi.

32 Maddi kanıtlarla ilişkili olarak ortaya çıkan belgeleri tanıklıklar veya bürokratik yazışmalar kısmında ele almak da mümkündür. Ancak basitlik açısından bu kısımda tutmaya karar verdik. Bu bilgi ve belgeleri başka şekillerde kategorilere ayırmanın mümkün olduğunun farkındayız.

Açılan Mezarlar, Guatemala. Patrick Pierce.

FAFG'ın yerel toplulukları da çalışmalarına dahil etme yöntemi bu topluluklarla yaşadıkları sürtüşmelerin azaltılmasında önemli rol oynuyor. En önemlisi de, bu yaklaşım sayesinde geçmişte devamlı güçsüzleştirilmiş olan insanlar süreci sahiplenme imkanı buluyorlar. Zaten FAFG'ın çalışmalarını da bu topluluklar yönlendiriyor, FAFG ise süreçleri başlatmak yerine yerel girişimlere destek sağlamayı tercih ediyor.

FAFG'ın çalışmaları genellikle gizli mezarların bulunmasına, mağdurların kimliklerinin tespit edilmesine ve yasal süreçlerde kullanılmak üzere ölüm nedenlerinin belirlenmesi için maddi kanıtlardan veri elde etmeye odaklanıyor. Ancak maddi kanıtların işlenmesiyle elde edilen bilgi ve belgeler başka bağlamlarda farklı işlevler de kazanabilirler. Örneğin, hayatta kalanların ya da mağdur yakınlarının tanıklıkları ya da gizli mezarlarda kalıntıları bulunan kişilerin

resmi ölüm nedenleri başka yasal, sosyal, kültürel ve siyasi bağlamlarda kullanılabilir.

Gizli mezarların açılması yasal bir sürece bağlı olduğu için yapılan araştırmanın sonucunda mağdurun ölüm nedeni resmi olarak açıklanıyor; ki bu da genellikle mağdurun öldürüldüğünün tespit edilmesini ve cinayetin detaylarının açıklanmasını da içeriyor. İşte bu bilgiler daha sonra zanlıların yargılanmasında kullanılabilir.

Mezarların açılmasıyla elde edilenler:

- Ölüm il mühaberi
- Ailelerin bilgilenmesi
- Ceza soruşturması
- Mağdurun onurunun yeniden tesis edilmesi
- Geleneksel bir cenaze sayesinde mağdur yakınları için belirsizliğin nihayete ermesi

Mezarların açılması yasal, bilimsel ve sosyal olarak entegre bir yaklaşımı gerektirir. İlk olarak yerel halk gizli bir mezarın varlığı konusunda ekibi bilgilendirir. Bunun üzerine ekip araştırma izni için başvurur. FAFG her zaman yasal izne bağlı olarak araştırmayı yürütür ve yürütülen bu araştırma hukuki soruşturmanın temelini oluşturur.

Açılan bir mezarın başında yapılan geleneksel tören, Guatemala. Patrick Pierce.

İlk aşamada FAFG yerel toplulukla birlikte İçişleri Bakanlığı'na bir suç duyurusunda bulunur. Bakanlık duyuruyu kayda alıp inceledikten sonra incelemeyi FAFG'in

yapması talebinde bulunur. FAFG bir ön inceleme yaptıktan sonra bir grup uzmanı bir araya getirir. Bu uzman kadrosunun da bakanlık tarafından onaylanması gerekir.

Bu şekilde resmi olarak görevlendirildikten sonra FAFG arkeolojinin ve sosyal antropolojinin yöntemlerini kullanarak muhtemel gizli mezar alanını inceler. Kalıntılar bulunduktan ve kazılar yerel topluluğun da sürece katılımıyla detaylı bir şekilde yapıldıktan sonra buluntular FAFG'in laboratuvarlarında analiz edilir ve bir sonuç raporu hazırlanır.

Sonuç raporu İçişleri Bakanlığı'na sunulur, kalıntılar ise topluluğa iade edilir. FAFG üyeleri, kalıntıların bir cenaze töreniyle gömülmesine eşlik ederler. Bundan sonra sonuç raporu yerel topluluğa da verilir ve yapılacak yayınların ve organizasyonların planlanmasına geçilir.

Adli Antropoloji kısmı FAFG çalışanlarının Kasım 2005'te Guatemala'da gerçekleştirilen DAG toplantısında yaptıkları sunumdan uyarlanarak hazırlanmıştır.

VI- SONUÇ

İnsan hakları ihlallerinin belgelenmesi, özellikle demokrasiye geçiş aşamasındaki ülkelerde, uzun vadede barışçıl ve demokratik bir toplum yaratılması için hayati öneme sahiptir. Belgeler mağdurları ve onların hakikate, adalete ve tazminata ulaşma haklarını güvenceye alacak yasal kanıtları sağlayabilir. Devletlerin yaşanan kısımlarda ve şiddet olaylarındaki sorumluluğunu kayıt altına aldığı için belgeler, toplumsal hafızanın da önemli bir parçasıdır. Belgeler, uzlaşmanın temelini oluşturabilir ve hak ihlallerinin faillerinin yasal sorumluluklarının tespit edilmesini sağlayabilir. Tüm bunların yanında belgeler, insan hakları aktivizminin ayrılmaz bir parçasıdır; insan haklarının gözetilmesi konusunda sorumluluk alınmasını ve kötü muamelelerin hesabının verilmesini sağlarken bir yandan da gelecekte yaşanabilecek şiddet olaylarına mani olurlar.

Belgeleme yani belgeleri toplama ve kullanma faaliyeti, hem bir bilimdir hem de sanat. Dünyanın her tarafındaki insan hakları örgütleri ve STK'lar insan hakları ihlallerini belgelerken benzer zorluklarla karşılaşılırlar.

Ancak kuruluştan kuruluşa aktarılabilecek beceriler, fikirler ve yöntemlerle belgeleme merkezleri kendileri için belirledikleri hedeflere en iyi nasıl ulaşabileceklerini de öğrenirler.

İnsan hakları hareketinin içinde yer alan belgeleme çalışmalarının köklü küresel paylaşım geleneğinden yola çıkan DAG, insan hakları ihlallerini belgeleme alanında çalışan altı kuruluşun deneyimlerinin işaret ettiği iyi uygulamaları topladı.³³

Çıkardığımız bu dersler dünyanın her yerinde belgeleme çalışması yapan gruplar için faydalı olabilir. Elinizdeki yayın da bu sonuçlar üzerine bir düşünme denemesi olarak görülmelidir. Burada bahsi geçen öneriler katı kurallar değil; aksine halen devam etmekte olan ve çok çeşitli grupların deneyimlerinden beslenerek genişletmeye çalıştığımız bir diyaloga katkı sağlamak amacını taşıyorlar. Umuyoruz ki size de faydalı olurlar.

Ek: DAG Üyeleri

Kamboçya Belgeleme Merkezi (DC-Cam)

DC-Cam'ın iki amacı var. Birincisi gelecek nesillere aktarılmak üzere Kızıl Kmer rejiminin tarihini kayıt altına alıp muhafaza etmek. İkincisi, Kızıl Kmerler döneminde işlenen suçların yasal olarak karşılık bulmasını sağlayacak muhtemel kanıtları oluşturacak şekilde bilgileri düzenlemek. Bu iki amaç, merkezin Kamboçya'da gerçek bir ulusal uzlaşmanın ve hukukun üstünlüğünün sağlanması için büyük öneme sahip olan hafıza ve adalet çalışmalarının temelini oluşturuyor.

DC-Cam bu hedefleri gerçekleştirmek için yurtdışında araştırma yapmak da dahil olmak üzere çok çeşitli yöntemleri kullanarak birincil belgeler topluyor, belgeleri analiz ediyor ve bu belgelerin Kızıl Kmer dönemindeki tarihsel bağlama nasıl oturduğunu anlamaya çalışıyor. Bunun yanında DC-Cam, elinde bulunan malzemeyi devamlı olarak katalogluyor ve arşiv içeriğinin bir indeksini oluşturarak şekilde hepsini dijital veritabanına işliyor. Bu sürecin sonucunda, uluslararası ortaklarının da yardımıyla DC-Cam, Kızıl Kmer dönemine dair son derece geniş bibliyografik, biyografik, görsel ve coğrafi veritabanları oluşturmuş durumda. (Örneğin, şimdiye kadar Kamboçya genelinde 196 hapishane, 19733 toplu mezar ve 82 soykırım anıtı tespit edilip haritalandırıldı.) Bu koleksiyonlar, hukuk alanında çalışan akademisyenlere, araştırmacılara ve tarihçilere kimin, kime, neyi, ne zaman, nerede, nasıl ve bazen de niçin yaptığını anlamak için kıymetli araçlar sunuyor. Aynı zamanda da Kamboçyalılara tarihlerini bilme ve yaşananlarla yüzleşme olanağı veriyor.

Guatemala Adli Antropoloji Vakfı (FAFG)

FAFG, başta 30 yıl sürmüş olan iç savaş esnasında işlenmiş faili meçhul cinayetler olmak üzere geçmişte yaşanmış olan insan hakları ihlallerini araştırmayı, belgelemeyi ve bu konuda kamuoyunda duyarlılık yaratmayı amaçlayan bağımsız ve bilimsel bir sivil toplum örgütüdür. Bu amaca yönelik olarak, gizli toplu mezarların açılması esnasında adli antropolojinin yöntemlerini uygular ve iç savaşın etkilediği yerlerde yaşayan halkın yasal ve psiko-sosyal destek alması için gerekli alanları açmak amacıyla çalışır. FAFG'nin çabaları sayesinde kayıp yakınları aile fertlerinin kalıntılarına ulaşıyor, inançlarına uygun bir şekilde cenaze törenlerini gerçekleştiriyor ve failer hakkında yasal kovuşturma başlatılmasını sağlıyorlar.

Burma İnsan Hakları Enstitüsü (HREIB) ve Burma İnsan Hakları Belgeleme Ağı (ND-Burma)

2000 yılında kurulmuş kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan HREIB, yerel organizasyonlar ve şahıslar için çok çeşitli eğitim ve hak savunuculuğu programları düzenler. HREIB katılımcı öğretim yöntemlerini kullanarak yerel topluluk liderlerini, kadınları, cinsel azınlıkları ve gençleri insan hakları eğitimcileri olmaları yolunda güçlendirir.

HREIB aynı zamanda Burma İnsan Hakları Belgeleme Ağı'nın (ND-Burma) başkanlığını yürütmektedir. On bağımsız ve yerel örgütten oluşan bu ağ, doğru bir tarih anlatısı oluşturmak amacıyla askeri yönetim altında bulunan Burma'da işlenen insan hakları ihlalleri hakkında bilgi toplar. Bu kayıtlar uzun vadede hakikat ve adalet arayışlarında ve suçların cezasız kalmasına karşı önlem olarak kullanılacak. Ancak ülke askeri rejim altında bulunduğu sürece

belgeler, Şu anda yönetimde olan Devlet Barış ve Kalkınma Konseyi'nin yapmaya devam ettiği hak ihlallerini gözler önüne seren kampanyalar düzenlenmesi için kullanılıyor.

İnsani Hukuk Merkezi (HLC)

HLC, 1992 yılında eski Yugoslavya'da silahlı çatıŐmalar baŐladıktan hemen sonra Sırbistan'da kurulmuş olan sivil bir insan hakları hukuku kuruluŐudur. Merkezi Belgrad'da olan HLC'nin Kosova PriŐtina'da bölgesel bir ofisi var. Daha önce de Kosova, Prizren ve Djakovica; Vovvodina, Novi Sad (1997-2004) ve Karadağ, Podgorica'da (1999-2004) bölgesel ofisleri bulunuyordu. Şimdiye kadar yüzden fazla, avukat, araştırmacı, analist ve her türlü profesyonel HLC için çalıŐtı. KuruluŐundan bugüne HLC, mağdurlarla ve tanıklarla mülakatlar yaparak cinayetler, kayıplar, kamplar, savaş esirlerine yapılan işkence ve çatışma dönemlerindeki etnik temizlik üzerine odaklandı. Savaş suçları üzerine geniş bir belge koleksiyonu oluşturan HLC, AĞustos 1994'te Lahey'deki Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile işbirliğine baŐladı. Haziran 1999'dan beri de Sırbistan, Karadağ ve Kosova'daki savcılarla, savaş suçları mahkemeleri için bilgi ve uzman desteği sağlayarak işbirliği yapıyor. HLC Sırbistan Cumhuriyeti'ndeki Savaş Suçları Mahkemesi'nde mağdurları temsil ediyor. HLC avukatları Şimdiye kadar Ovcara, Akrepler, Suva Reka ve Zvornik vakaları ve benzerlerinde mağdurların yanında yer aldılar.

Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (ICTJ)

Mart 2001'de kurulmuş olan ICTJ, ülkelere geçmişlerinde yaşanmış olan insan hakları ihlalleri ve toplu kıyımların hesabını verebilmeleri konusunda destek oluyor. Merkez, baskıcı bir rejimden veya silahlı çatışma ortamından çıkmakta olan toplumlar ile tarihteki adaletsizliklerin ve hak ihlallerinin henüz çözümlenmemiŐ

olduğu yerleşik demokrasilerde faaliyet gösteriyor.

Adaletin, barıŐın ve uzlaşmanın tesisi için devlet yetkilileri ve sivil hak savunucuları, insan hakları sularına yönelik hukuki ve hukuk dışı yaklaşımlar da dahil olmak üzere pek çok geçiş dönemi adaleti mekanizmasını kullanırlar. ICTJ bu aktörlerin geçiş dönemi adaleti konusunda tutarlı, kapsamlı ve yerelle uyumlu yaklaşımlar geliŐtirmelerine yardım eder. Bu yaklaŐımın beş önemli öğesi vardır: Faillerin yargılanması, hakikat komisyonları gibi hukuk dışı araçlarla hak ihlallerinin belgelenmesi ve tanınması, kötü muamelede bulunan kurumlarda reform yapılması, mağdurların zararlarının tazmin edilmesi ve uzlaşma süreçlerinin baŐlatılması.

ICTJ yerel kapasitelerin artırılmasına ve yeni yeni ortaya çıkmakta olan geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının glendirilmesine kendini adanmıŐtır ve bu amaçla dünyanın her yerinden kuruluşlar ve uzmanlarla işbirliği içinde çalışır. ICTJ, saha çalışmalarında yerel dilleri kullanarak hakikat ve adalet arayıŐındaki kuruluşlara, sivil toplum örgütlerine ve hkmetlere karŐılaŐtırmalı bilgiler, yasalara ve politikalara dair analizler ve stratejik araŐtırmalar sunar. ICTJ'nin kapasite artırımı yönündeki çalışmalarının temel taŐını ortak faaliyet ağlarıyla bölgelerarası ve karŐılıklılıĐa dayanan bilgi, fikir ve uzmanlık aliŐveriŐi yapmak oluşturur.

Irak Hafıza Vakfı (MF)

Irak Hafıza Vakfı'nın kökleri 1990'ların başında Harvard Üniversitesi Ortadoğu alıŐmaları Merkezi'nde baŐlayan Irak Araştırma ve Belgeleme Projesi'ne dayanıyor. Kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan MF'nin temelinde yatan düŐünce Irak'ta gerçekleşen her sosyal ve ulusal yeniden yapılanma sürecinde baskının ve otoriterliğin de rol oynadığıdır. Ulusal kimliğin parçalandığı ve mezheplerin mağduriyet ve kutuplaŐma

hikayeleri üretmekte birbiriyle yarıştığı şimdiki bağlamın karşısında MF, taraf tutmayan ve nesnel bir bakış açıcı yakalama arzusuyla ulusal bilincin merkezine bireyi koymayı amaçlıyor. MF, Irak'ın toplulukların tarihlerine dair anlatılarla dolup taşıdığı Saddam Hüseyin sonrası dönemde, geçmiş döneme dair ulusal algının yapıtaşının bireysel hikayeler olduğunu savunuyor.

MF'nin üzerinde çalıştığı üç proje var: Belgeleme, Sözlü Tarih, Sanat Eserleri ve Objeler. Belgeleme Projesi şu ana kadar

baskıcı rejime ait, geçmiş dönemin farklı düzeylerde işbirliklerine ve usule ilişkin zalimliklerine ışık tutan 11 milyon sayfalık belgeyi biraraya getirdi. Bu belgeler, arama yapılabilen ve içeriklerini gösteren ara yüzler bulunduran veri grupları halinde toplandılar. Her ne kadar bu veri gruplarının yapılandırılması, tasarımı ve geliştirilmesinde son aşamaya gelinmiş olsa da Irak'taki durumun sıkıntıları nedeniyle insan hakları, hukuk ve akademik çalışmalar için kullanımları kısıtlı bir halde.